

‘Tusschen hamer en aambeeld’.

Het geweld tegen de Chinezen op Java en Sumatra ten tijde van Indonesische Revolutie 1945-1949.

Sjaak van de Groep

Inleiding

Etnische Chinezen in het voormalige Nederlands-Indië en het huidige Indonesië waren in perioden van politieke onrust en economische instabiliteit vaak de zondebok. Er is een

patroon van anti-Chinees geweld waarneembaar in de geschiedenis van de archipel. Het geweld bestond hoofdzakelijk uit moord, verkrachting, plundering en diefstal. De Chinezenmoord van 1740 kostte tussen de vijfduizend en tienduizend Chinezen het leven. De ingrediënten voor de slachtpartij in Batavia waren rebellerende, werkloze Chinezen, een ingestorte suikerhandel en de VOC die de Chinese handel een klap wilde toebrengen. In 1918 pleegden leden van de volksvereniging *Sarekat Islam* geweld tegen de Chinezen. Dit was de eerste keer dat anti-Chinese gevoelens zich manifesteerden in de twintigste eeuw. In 1965 kwamen veel Chinezen om door anticommunistische razzia's. De economische crisis en het gelijktijdige einde van het presidentschap van Soeharto in 1998, waren mede debet aan nieuwe pogroms tegen Chinezen.¹

De jaren veertig waren voor de etnische Chinezen eveneens een periode van grote onzekerheid. Het geweld tegen Chinezen onder de Japanse bezetting (1942-1945) is toe te schrijven aan zowel de Japanners als de inheemse bevolking. De Japanners waren bang voor Chinezen in de archipel, omdat de angst bestond dat ze loyaal waren aan hun moederland. De Tweede Chinees-Japanse Oorlog woekerde voort in alle hevigheid. In oktober 1943 vermoordden Japanners 1500 mensen in West-Borneo. Het incident staat bekend als de 'Pontianak affaire'. Het merendeel van de slachtoffers, 854, was Chinees.²

De periode van de Indonesische Revolutie (1945-1949) kenmerkte zich door geweld. Ook in deze naoorlogse jaren ontkwamen de Chinezen niet aan moord, plundering, verkrachting, ontvoering en diefstal. De Chinezen zaten tussen wal en schip. Enerzijds tussen de terugkerende Nederlandse troepen, anderzijds republikeinse soldaten en revolutionaire bendes die streefden naar onafhankelijkheid. In deze paper wil ik verklaren waarom de Chinezen het slachtoffer waren van geweld ten tijde van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd (1945-1949) op Java en Sumatra. Mijn vraagstelling luidt dan ook: Waarom waren de Chinezen op Java en Sumatra het slachtoffer van geweld in de Indonesische Revolutie (1945-1949)? Ik focus me op Java en Sumatra, omdat hier de meeste Chinezen woonden.

Het geweld tegen de Chinezen eind jaren veertig lijkt een blinde vlek in de geschiedenis te zijn. Er zijn diverse boeken geschreven over de gewelddadigheden van de Nederlandse troepen ten tijde van de politionele acties, maar de Chinezen lijken in de vergetelheid te zijn geraakt. Diverse historici hebben wel aandacht besteed aan andere episodes van anti-Chinees geweld in Indonesië. De Australische historicus Charles Koppel is in zijn boek *Indonesian Chinese in crisis* uit 1983 meer geïnteresseerd in het anti-Chinees geweld van 1965-1967. In

¹ Jemma Purdey, *Anti-Chinese violence in Indonesia, 1996-1999* (Leiden 2005) 6-8.

² *Ibidem*, 6-7.

de bundel *Chinese Indonesians Remembering, Distorting, Forgetting* onder redactie van Tim Lindsey en Helen Pausacker ligt de focus weer meer op het anti-Chinese geweld na de val van Soeharto in 1998. Zo zijn er nog diverse voorbeelden te noemen van literatuur over de Chinezen in Indonesië, waarin nauwelijks wordt gesproken over het anti-Chinese geweld eind jaren veertig. De bundel *The Chinese in Indonesia: Five essays* (1976) onder redactie van J.A.C Mackie richt zich op het anti-Chinese geweld van 1959-1968, en de bundel *The Chinese Minority in Indonesia: seven papers* (1978) onder redactie van Leo Suryadinata noemt het geweld in geen enkele hoofdstuk.

Andere auteurs noemen het geweld wel en geven daar verschillende verklaringen voor. Twang Peck Yang geeft in *The Chinese Business Elite in Indonesia and the Transition to Independence 1940-1950* een economisch motief. Twang stelt dat Chinezen werden afgeperst en grote sommen geld moesten doneren aan de republikeinen om de onafhankelijkheidsstrijd tegen de Nederlanders te financieren. Maar tegelijkertijd liepen sommige Chinese organisaties in 1946 voorop in het werven van sponsors voor een onafhankelijk Indonesië.³

Mary Somers Heidhues noemt in *Southeast Asia's Chinese Minorities* een religieuze oorzaak van het geweld. De historica stelt dat het bloedbad van Tanggerang in 1946, waar ruim zeshonderd Chinezen werden vermoord, het karakter had van een Heilige Oorlog. Veel slachtoffers waren gedwongen besneden.⁴ Remco Raben is de enige historicus die een heel paper wijt aan het anti-Chinese geweld tussen 1945 en 1949. De paper was geschreven voor een conferentie in Padang van 18 tot 21 juni 2006. Raben noemt het religieuze aspect en de afpersing eveneens en concludeert dat er niet één oorzaak is aan te wijzen voor het anti-Chinese geweld. Zowel de daders als de slachtoffers zijn heel divers. De Chinezen zijn volgens Raben het slachtoffer geworden van kleinschalig terrorisme en massamoord. De etnische Chinezen konden meerdere etiketten worden opgeplakt: als samenzweerders met het koloniale regime, als profiteurs van dat regime, of als kapitalisten.⁵

Verschillende auteurs hebben geprobeerd de diepere oorzaken van het geweld te benoemen. De Australische historicus Robert Cribb concludeert in *Gangsters and Revolutionaries The Jakarta People's Militia and the Indonesian Revolution 1945-1949* dat de relatie tussen de staat en de georganiseerde misdaad nogal dubbelzinnig was. Gangsters werkten nauw samen met radicale jonge nationalist in Jakarta en formeerden milities. De

³ Twang Peck Yang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950* (New York 1998) 152.

⁴ Mary Somers Heidhues, *Southeast Asia's Chinese minorities* (Victoria 1974) 105.

⁵ Raben, Remco, 'Anti-Chinese violence in the Indonesian revolution' in: ongepubliceerde bijdrage aan de conferentie in Padang 2006 1, 9 en 11.

nationalisten bewonderden de gangsters, omdat zij geweld durfden te gebruiken onder het koloniale bestuur. Gangsters en revolutionaire strijders deelden dezelfde passie om tegen de Nederlanders te vechten.⁶ Kortom, gangsters waren al gewelddadig voor de revolutie en waren bereid hun expertise te delen met revolutionaire milities. Cribb heeft hierna een artikel gepubliceerd in *Van Indië tot Indonesië* waarin hij verklaart hoe geweld de Indonesische samenleving binnensloop. Volgens de historicus kwam de uitbarsting van geweld voort uit allerlei gewelddadige gewoonten die waren gedoogd en gesteund door het koloniale regime en aan de andere kant uit de langdurige politieke strijd over de toekomstige vorm van de Nederlandse kolonie.⁷ Indonesiëkundige Henk Schulte Nordholt stelt dat de koloniale expansie van Nederland een staat van geweld creëerde.⁸

Mijn vraagstelling blijft echter onbeantwoord. Waarom waren de Chinezen op Java en Sumatra het slachtoffer van geweld in de Indonesische revolutie (1945-1949)? Om deze hoofdvraag te beantwoorden is het van belang om enkele subvragen te stellen. In het eerste hoofdstuk zal ik voor de context uitleggen wie de etnische Chinezen waren in Indonesië. Waren de Chinezen herkenbaar als een aparte groep of waren ze geassimileerd met de inheemse bevolking? Wat voor werkzaamheden deden ze in de archipel? Ik bespreek het begrip etnische conflicten om uit te vinden of etnische spanningen mede debet waren aan het anti-Chinese geweld. In het tweede hoofdstuk focus ik me op het anti-Chinese geweld van 17 augustus 1945, de dag waarop de onafhankelijkheid van Indonesië werd uitgeroepen, tot de eerste politionele actie op 21 juli 1947. Aan het begin van dit hoofdstuk wil ik kijken of er een politieke reden aan ten grondslag lag om de Chinese bevolkingsgroep buiten te sluiten. Verder geef ik een analyse over het anti-Chinese geweld. Wat voor soort geweld waren de Chinezen slachtoffer van, en wie was er voor verantwoordelijk? En ook niet onbelangrijk: in wat voor gebieden vond het anti-Chinese geweld plaats? Was het in Nederlands gebied of juist in republikeins gebied? Dat roept de vraag op wat beide partijen in het heetst van de strijd deden om de Chinese minderheid te beschermen.

In het laatste hoofdstuk behandel ik het anti-Chinese geweld van de eerste politionele actie tot de soevereiniteitsoverdracht van 27 december 1949. Hoe werden de Chinezen behandeld door de strijdende Nederlandse en republikeinse troepen? Verergerde de situatie voor de Chinezen in deze chaotische periode? Door de drie hoofdstukken hoop ik een

⁶ Robert Cribb, *Gangsters and Revolutionaries The Jakarta People's Militia and the Indonesian Revolution 1945-1949* (Honolulu 1991) 190-192.

⁷ Robert Cribb, 'Misdad, geweld en uitsluiting in Indonesië' in: Els Bogaerts en Remco Raben (ed.), *Van Indië tot Indonesië*, (Amsterdam 2007) 32.

⁸ Henk Schulte Nordholt, 'A genealogy of violence' in: Freek Colombijn en J. Thomas Lindblad (ed.), *Roots of violence in Indonesia* (Leiden 2002) 34.

antwoord te geven op de vraag waarom de etnische Chinezen in Indonesië het slachtoffer werden van geweld tussen 1945 en 1949.

Een groot gedeelte van mijn antwoord hoop ik te vinden in het Nationaal Archief in Den Haag. De stukken die ik ga gebruiken komen uit de archieven van de Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven (1942-1950). In dit archief zijn veel stukken te vinden over het anti-Chinese geweld. Het archief van de Marine Inlichtingendienst (MARID bevat foto's van dode Chinezen en Chinezen die worden geëvacueerd door de Nederlanders, maar ook stukken waaruit blijkt dat het anti-Chinese geweld tijdens de eerste politionele actie in 1947 verergert.

Ten slotte heb ik gezocht in het Code-archief 1945-1954 van het ministerie van Buitenlandse Zaken. In deze archieven zijn stukken te vinden over de diplomatie tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken en het koloniale bestuur enerzijds, en de Chinese consul-generaal en de Chinese ambassadeur anderzijds. Het archief is onder meer samengesteld door het ministerie van Buitenlandse Zaken en de Commissie-Generaal voor Nederlands-Indië/Indonesië. De archiefstukken zijn Nederlands georiënteerd, maar geven een interessant inzicht in de diplomatie tussen Den Haag en de Chinese consul-generaal.

De Chinezen in Indonesië zijn een fascinerend fenomeen. Peranakan-Chinezen die in Nederlands-Indië waren geboren spraken geen Mandarijn en hadden zich klaarblijkelijk goed aangepast en zagen de voormalige Nederlandse kolonie als hun thuisland. Maar al te vaak bleven de etnische Chinezen 'Vreemde Oosterlingen.' De Australische historicus Charles Koppel zei het al: '*Sekali Cina, tetap Cina.*' (Eens een Chinees, altijd een Chinees).⁹

HOOFDSTUK 1

DE AANLOOP NAAR HET GEWELD

Reeds voor de komst van Europeanen in de zestiende eeuw waren er Chinese gemeenschappen te vinden in de archipel en dan vooral rondom de zeehavens aan de noordkust van Java. In 1860 was de populatie Chinezen gegroeid tot 222.000, waarvan

⁹ Charles Koppel, *Indonesian Chinese in crisis* (Kuala Lumpur 1983) 8.

tweederde op Java. Tussen 1860 en 1930 steeg de Chinese immigratie explosief. De Nederlanders kregen meer en meer grip op de archipel met als gevolg een intensievere exploitatie van de hulpbronnen. In 1930 woonden er ruim 1,2 miljoen Chinezen in Nederlands-Indië.¹⁰ Deze Chinese emigratie is niet ongewoon. Tien miljoen Chinezen zochten hun heil in landen rondom de Grote Oceaan, die werden beschouwd als de ‘vleeschpotten van Egypte’.¹¹

De Chinezen in Nederlands-Indië zijn grof geschat te verdelen in twee groepen. De Peranakan-Chinezen, Indo-Chinezen, geboren in Nederlands-Indië en Nederlands onderdaan van gemengde Chinees/Javaanse voorouders. Peranakan-Chinezen spraken geen Mandarijn, maar een dialect van Maleis. De andere groep waren de ‘pure’ Totok-Chinezen die het levenslicht zagen in China en waren geëmigreerd naar de Nederlandse kolonie. De Peranakan-Chinezen waren rond de Tweede Wereldoorlog met 750.000 in de meerderheid. Deze grote groep werkte merendeels als zelfstandige kooplieden en zakenmannen. De overige 450.000 waren Totok-Chinezen. De Peranakan-Chinezen hadden de hoogste economische status en waren veelal stadsbewoners. De Totoks woonden op ondernemingen en doordat het ze ontbrak aan kapitaalcracht, werkten ze als koelies op tabaksplantages, in de landbouw en in de tinmijnen.¹²

De mythe bestaat dat veel Chinezen in Nederlands-Indië rijk waren. Dat is niet juist. Totok-Chinezen moesten hard werken in de voormalige Nederlandse kolonie en kregen daar soms bar weinig voor terug. De tinmijnen in Nederlands-Indië waren een bron van welvaart voor de Nederlanders, ‘doch ten koste van het bloed en zweet der Chineesche arbeiders, die een onmenselijk leven moeten leiden’ schreef Su Hsu, correspondent van de krant *Sin Wen Pao*. De Totok-Chinezen kwamen om rijk te worden, maar ‘leiden een leven gelijk aan dat van ossen en paarden’. Su Hsu schreef dat zijn ‘overzeesche broeders afdalen tot in de hel om goud te delven maar wanneer zij het hebben opgehaald schenken zij het aan de Hollandsche eigenaren.’ Volgens de correspondent leefden de Totok-Chinezen onder erbarmelijke omstandigheden. Ze verdienden 36 cent per dag (elf Amerikaanse dollarcent), een half pond rijst en bijvoeding in de vorm van katjang hidjoe (groene bonen) meel. De arbeiders op Sumatra leefden veelal in een krottig, vochtig en kil gebouw met een paar planken als bed en

¹⁰ Koppel, *Indonesian Chinese in crisis* 1-2.

¹¹ Nationaal Archief, Den Haag, Marine Inlichtingendienst (MARID), (1905) 1945-1963 (1989), nummer toegang 2.13.39, inventarisnummer 549, in rapport wekelijksche situatie, 7 januari 1946.

¹² Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950* 19-20.

hadden geen muskietennet. In de eetzaal brengen de koelies (Chinese arbeiders) hun rusttijd door met onkiese gesprekken of met ruzie maken.¹³

Het is waar dat veel Chinese zakenmannen en kooplieden succesvol waren, maar een groot percentage Chinezen leefde in armoede. Het valt de Australische schrijver Milton Osborne op dat wetenschappers zich in het verleden verscholen achter generalisaties over de Chinese ‘commerciële vaardigheden’ en het ‘aangeboren vermogen’ om te slagen in het bedrijfsleven. Osborne noemt dit algemene antwoorden op grote vragen zonder al te veel ingewikkelde analyse.¹⁴ Maar desalniettemin waren veel etnische Chinezen in Zuidoost-Azië bereid de handen uit de mouwen te steken en vervulden zij een rol in de samenleving die de Europeanen of de inheemse bevolking niet konden opvullen. Toen de Fransen Saigon innamen in 1861, stimuleerden ze Chinese immigratie, omdat ze wisten dat de Chinese zakenmannen commerciële vaardigheden bezaten waar geen Fransman of Vietnamees aan kon tippen. Chinezen waren bereid taken uit te voeren waar de inheemse bevolking de expertise niet voor had. Osborne noemt de Chinezen die een winkel begonnen. De inheemse bevolking had, op enkele uitzonderingen na geen zin in deze commerciële inspanningen. Sommige Chinezen beheersten als geen ander de economie waar contant geld als belangrijkste ruilmiddel fungeerde, en leenden geld aan boeren en maakten zo extra winst door een deel van de oogst te krijgen in de vorm van rente. Osborne ziet hier een goede reden weggelegd waarom de Chinezen soms met argusogen werden bekeken.¹⁵

In Nederlands-Indië koesterden de inheemse bewoners ook wrok tegen de Chinezen vanwege de banden die ze hadden met de koloniale overheersers. Chinezen inden belasting en fungeerden als agenten voor het monopolie dat Nederland had in de opiumhandel. Maar niettemin moet in gedachten worden gehouden dat het economische succes van de Chinezen is te verklaren door hun fysiek zware arbeid en hun lage lonen die ze er voor ontvingen. Chinese immigranten stierven vaak als arbeiders. Sommige Chinezen waren volgens Milton Osborne ook niet geliefd omdat ze geschillen wilden lossen via de koloniale wetten in plaats van de traditionele Indonesische *adat*-wetten (islamitische omgangsvormen en leefregels).¹⁶ Osborne geeft hier echter geen voorbeelden van.

Niettemin roept het de vraag op wat voor soort positie de Chinezen innamen in de koloniale maatschappij. Zou die positie tot latere wrok kunnen leiden? Toen Wilhelmina

¹³ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-Archief 1945-1954, nummer toegang 2.05.117, inventarisnummer 22019, brief Sin Wen Pao aan Chineesche Pers Shanghai, 7 januari 1947.

¹⁴ Milton Osborne, *Southeast Asia. An introductory history* (Sydney 2010) 121-122.

¹⁵ *Ibidem*, 122-123.

¹⁶ *Ibidem*, 122-123.

koningin werd in 1898, woonden er 76.000 Europeanen in Nederlands-Indië. Deze relatief kleine groep moest de enorme inheemse populatie onder de duim zien te houden. De Australische historicus Adrian Vickers stelt in zijn standaardwerk *A history of modern Indonesia* dat de tactiek van de Nederlanders was om de verschillende groepen uit elkaar te houden om zo te voorkomen dat ze een gezamenlijk belang verkregen. De Europese aanwezigheid moest op een of andere manier overkomen of het heel normaal was. Het was toentertijd gebruikelijk in koloniale maatschappijen dat de verschillende bevolkingsgroepen werden gescheiden. Vickers meent dat de koloniale samenleving hiërarchisch was en dat de blanken bovenaan stonden.¹⁷

De Nederlandse koloniale politiek zag de Chinezen als anders en zaaide een tweedeling tussen de Chinezen en de inheemse bevolking. De rassen waren gescheiden waren en dat gevoel werd versterkt in de wetten. Verschillende bevolkingsgroepen betaalden verschillende belastingen en werden anders behandeld door overheidsinstanties. Chinezen waren eigenlijk altijd al de ‘Vreemde Oosterlingen’ en bezetten een tussenpositie in de maatschappij. Vickers stelt dat de Europeanen op de eerste plaats kwamen, hierna de Chinezen en op de laatste plaats stond de inheemse bevolking. Deze visie wordt gedeeld door verschillende auteurs, onder andere Mary Somers Heidhues. De historica schetst de koloniale samenleving als een piramide waar een paar honderdduizend Europeanen de macht bezaten, een groot aantal Chinezen de middenpositie innamen, en de veelal arme inheemse bevolking op de laatste plaats stonden.¹⁸ De historicus Tim Lindsey deelt deze visie en stelt dat het koloniale bestuur de Chinese bevolkingsgroep op deze manier betitelde als een aparte bevolkingsgroep in de koloniale samenleving. De etnische Chinezen werden volgens Lindsey economische en politieke concurrenten van de inlanders.¹⁹

Raciaal bewustzijn was volgens Vickers ‘de levensader van de koloniale samenleving’. Het leven in de Nederlandse kolonie kenmerkte zich door een vorm van Apartheid. In het dagelijks leven waren veel gewone zaken zoals het kopen van treintickets tot het toiletbezoek gescheiden voor de verschillende bevolkingsgroepen.²⁰ Vickers noemt echter niet de inheemse elite die wel degelijk hoger in aanzien stond en dat in het eerste kabinet van de onafhankelijke republiek Chinese ministers zetelden die de republiek openlijk steunden.²¹

¹⁷ Adrian Vickers, *A history of modern Indonesia* (Cambridge 2005) 25.

¹⁸ Mary Somers Heidhues, *Southeast Asia's Chinese minorities*, (Victoria 1974) 18.

¹⁹ Tim Lindsey, ‘Reconstituting the ethnic Chinese in Post-Soeharto Indonesia Law, Racial Discrimination and Reform’ in: Tim Lindsey en Helen Pausacker (ed.) *Chinese Indonesians. Remembering, distorting, forgetting* (Singapore 2005) 43.

²⁰ *Ibidem*, 28.

²¹ Koppel, *Indonesian Chinese in crisis*, 25.

Niettemin noemt ook de historicus Robert Cribb in de bundel *Van Indië tot Indonesië* de ‘onderdrukking, wantrouwen en systematische classificatie van mensen in verschillende categorieën’ als mogelijke oorzaak van het geweld.²²

De koloniale samenleving was echter niet volledig hiërarchisch. Het Nederlandse koloniale bestuur kon niet heersen in de kolonie zonder de inheemse elite en sommige Chinese organisaties liepen voorop om geld te werven voor de onafhankelijke republiek in 1946. De Chinezen werden niettemin als anders gezien. Veel Chinezen hadden een hogere levensstandaard dan de armere inheemse bevolking. Veel inlanders zagen de Chinezen als de mensen die hun economische mogelijkheden ontnamen. Politicoloog Leo Suryadinata stelt dat in het interbellum de haat tegen de Chinezen toenam, omdat de inlanders armer en armer werden en de Chinezen rijker en rijker. De haat van arme inlanders tegen hun rijkere soortgenoten verdween grotendeels, omdat ze tot dezelfde cultuur en religie behoorde. De haat tegen rijke Nederlanders en Chinezen bleef bestaan. De Nederlanders waren de overheersers en de baas van de archipel, zodat de haat grotendeels werd geprojecteerd op de Chinezen.²³

Vickers stelt dat sommige Nederlanders niet wisten wat te denken van die ‘Vreemde Oosterlingen.’ Volgens de historicus zagen ze hen als ‘*sneaky and inscrutable*’. Aan het begin van de twintigste eeuw werden de voorstellen om de Chinezen gelijke status te geven door veel Europeanen met verzet ontvangen.²⁴ Dat de Nederlanders de Chinezen in Nederlands-Indië niet helemaal vertrouwden, blijkt uit een brief van de Nederlandse ambassadeur in Chungking, China gericht aan de minister van Buitenlandse Zaken. De ambassadeur schrijft dat het Chinese vraagstuk in Nederlands-Indië hoofdzakelijk een buitenlands karakter droeg, omdat de stuwende kracht uit China kwam. In het verleden, maar ook in het heden was de Chinese regering maar op één ding uit: ‘De Chinezen buiten China, politiek, economisch en militair dienstbaar maken aan China en zijn penetratie in Oost-Azië.’ De Chinese emigranten krijgen van de ambassadeur het etiket ‘Moeder der Revolutie.’ Omdat veel Chinezen in welstand leefden, financierden zij de Chinese revolutie. De ambassadeur probeerde Den Haag te overtuigen dat China de overzeese Chinezen zal beschermen tegen buitenlandse onderdrukking.²⁵

²² Cribb, ‘Misdaad, geweld en uitsluiting in Indonesië’ in : Bogaerts en Raben (ed), *Van Indië tot Indonesië* 32.

²³ Leo Suryadinata, *The Chinese minority in Indonesia*, (Singapore 1978) 66-67.

²⁴ Ibidem, 28.

²⁵ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-Archief 1945-1954, nummer toegang 2.05.117, inventarisnummer 22017, Brief Nederlandse ambassadeur China aan minister van Buitenlandse Zaken, 10 april 1946.

Hoe waren de Chinezen als bevolkingsgroep te herkennen? Een groot aantal Chinezen woonde in Chinese wijken in de steden. Maar dat de Europeanen, Chinezen en Indonesiërs allemaal in aparte wijken woonden is niet juist. Historicus Joop de Jong noemt de Westerse enclaves ‘tropische Blaricums.’ Indische Nederlanders hadden gewoon contact met de Indonesische en Chinese middenklasse. Sommige wijken hadden dan ook een gemengd karakter. In een Europese wijk kon een Chinese toko zitten en een inlandse horlogemaker.²⁶

Maar niettemin lijkt de koloniale regering wel degelijk de Chinezen als ‘Vreemde Oosterlingen’ weg te hebben gestopt in bepaalde wijken. Dit maakte assimilatie moeilijk. De cultuur van de Peranakan-Chinezen was doorspekt met de cultuur van verschillende Indonesische etnische groepen. Dit betekende niet dat de Peranakan-Chinezen geassimileerd waren met de inheemse bevolking. De Nederlandse koloniale politiek was hier wederom voor verantwoordelijk. Door samen te werken met de koloniale overheersers, stegen de Peranakan-Chinezen in prestige ten opzichte van de inheemse elite. Assimilatie zou voor de Chinezen dus betekenen dat zij een treetje lager zouden dalen op de hiërarchische ladder en bepaalde privileges moesten inleveren. Maar ook al wilden de Chinezen assimileren, dan werd het door de Nederlandse autoriteiten (zeker in de negentiende eeuw) nogal moeilijk gemaakt. Een systeem van woongebieden, genaamd wijkenstelsel, creëerde ghetto’s die veel weg hadden van Chinatowns.²⁷

Deze Chinese wijken werden *Kampoeng Cina* genoemd en waren vaak overbevolkt. Veel Chinezen woonden in *ruko- rumah toko*, een Chinese winkel aan huis. De winkeleigenaar had een toko aan de voorkant van zijn huis en woonde in het achterste gedeelte of boven de winkel. In de *Kampoeng Cina* was het niet moeilijk om een Chinese tempel te vinden.²⁸ In deze *Kampoeng Cina* waren de Chinezen herkenbaar als aparte groep. Het onderwijs in Nederlands-Indië versterkte het gevoel dat Chinezen anders waren dan de inheemse bevolking. In 1871 liet de Nederlandse koloniale regering scholen bouwen voor inheemse kinderen, maar liet de Chinese kinderen met betrekking tot onderwijs aan hun lot over. Suryadinata stelt dat de Nederlanders zich niet verantwoordelijk voelden voor Chinese kinderen. De Chinese organisatie THHK (*Tiong Hoa Hwee Koan*) opende de eerste Chinese school in 1901 en dit aantal liep op tot 54 in 1908. Het Chinees Keizerrijk begon het belang van de overzeese Chinezen in te zien en gaf financiële en politieke steun. Het koloniale bestuur probeerde de Chinese bemoeienis in te dammen door alsnog een speciale school voor

²⁶ Joop de Jong, *De Waaier van het Fortuin. De Nederlanders in Azië en de Indonesische archipel 1595-1950* (Zoetermeer 1998) 484.

²⁷ Koppel, *Indonesian Chinese in crisis*, 13-14.

²⁸ *Ibidem*, 8.

Chinezen op te richten, de Hollandsch-Chineesch School (HCS). In 1915 kregen 8060 Chinese kinderen Nederlands onderwijs.²⁹ Deze Chinese kinderen kregen ander onderwijs dan de kinderen van de inheemse bevolking. Ook in het onderwijs waren de Chinezen dus overduidelijk te herkennen als een andere bevolkingsgroep.

Cultureel gezien waren de etnische Chinezen ook anders. Onder Soekarno namen de Chinezen twee posities in met betrekking tot hun rol in de Indonesische samenleving. De Chinese sociaal-politieke organisatie *Baperki* was een groot voorstander van het behouden van eigen Chinese cultuur en traditie. Door dit te doen, waren de Chinezen niet minder Indonesisch, stelde *Baperki*. Een andere organisatie, LPKB (instituut voor ontwikkeling van nationale eenheid) was in tegenstelling tot *Baperki* een voorstander van het opgeven van de Chinese cultuur en traditie. LPKB stimuleerde huwelijken tussen Chinezen en inlanders en wilde dat Chinezen hun namen veranderden in Indonesische namen. Dit zou het proces van assimilatie versnellen.³⁰ Maar waar de etnische Chinezen ook voor kozen; ze bleven een aparte groep.

Zo waren er nog meer zaken waardoor de etnische Chinezen opvielen als anders. Door het passenstelsel aan het begin van de twintigste eeuw, kon het koloniale bestuur nauwlettend in de gaten houden wat de Chinezen deden buiten hun eigen wijk. Elke Chinees die wilde reizen, had een pas nodig. De ironische reden hiervan is dat het koloniale bestuur de inheemse bevolking kon beschermen tegen uitbuiting van de Chinezen. Dit lijkt nogal paradoxaal. Het koloniale bestuur liet de Chinezen de belasting innen van de inheemse bevolking, zodat uitbuiting evengoed op de loer lag. Dit stelt ook de Chinees-Indische socioloog Mely Giok Tan (1930). Tan analyseert het passenstelsel en komt tot de conclusie dat het stelsel een kwestie was van controle. De koloniale overheid kon precies op de hoogte blijven van de sociale activiteiten van de Chinezen, en ze kon alle economische, politieke en sociale interacties tussen de Chinese en de inheemse bevolking scherp in de gaten houden.³¹ De 'Vreemde Oosterlingen' lijken in de koloniale samenleving tussen wal en schip te zitten. Zowel de Nederlanders als de Indonesiërs bekijken de Chinezen met argusogen. Die tussenpositie zou veel Chinezen kwetsbaar maken in de onafhankelijkheidsstrijd van 1945 tot 1949. De economische tussenpositie is ook één van de oorzaken van het etnische geweld waar veel Chinezen slachtoffer van werden. Chinezen in Zuidoost-Azië, Aziaten in Afrika en Joden

²⁹ Suryadinata, *The Chinese minority in Indonesia*, 5-9.

³⁰ Arief Budiman 'Portrait of the Chinese in Post-Soeharto Indonesia' in: Tim Lindsey en Helen Pausacker (ed.) *Chinese Indonesians. Remembering, Distorting, Forgetting* (Singapore 2005) 43.

³¹ Mely Giok Tan, *The Chinese of Sukabumi: A Study in Social and Cultural Accommodation*. (New York 1963), 10.

in het vooroorlogse Europa hadden allemaal één ding gemeenschappelijk: alle drie de bevolkingsgroepen behoorden tot de *'middleman minorities'*. Veel van deze minderheden leefden op gespannen voet met de samenleving waarin ze woonden. De *'middleman minorities'* werkten als handelaren en waren vaak de tussenpersoon tussen de producent en consument, werkgever en werknemers, de elite en de massa.³²

Minderheden die handel bedrijven komen vaak in conflict met rivalen van andere etnische groepen. Niet eens zozeer vanuit economische competitie meent Horowitz, maar meer omdat de minderheden in staat zijn om hun rivalen dwars te zitten door het gebruik van hun eigen kredietinstellingen en door het inzetten van goedkope arbeidskrachten. De minderheden die fungeren als tussenpersoon kunnen economisch en organisatorisch zo machtig zijn dat ze extreem moeilijk zijn te verjagen. Voor de autoriteiten die de minderheden onderdak bieden, is het moeilijk om het monopolie te doorbreken en hun economische groei te controleren. Dit kunnen volgens Horowitz redenen zijn die kunnen leiden tot extreme reacties van de samenleving waarin de minderheden wonen.³³ De etnische Chinezen in Nederlands-Indië waren ook de *'middleman minorities'* en inden ook nog de belasting van de inheemse bevolking. De periode van revolutie kenmerkte zich in bepaalde gebieden van de archipel, door een extreme reactie van veel Indonesiërs tegen onder meer de Chinese minderheid.

Maar gewelddadige incidenten tegen minderheden zijn nooit helemaal alleen aan economische factoren toe te schrijven. Voormalig secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Kofi Annan, noemt nog een andere oorzaak. Annan stelt dat ongelijkheid tussen rijk en arm niet genoeg is om gewelddadige conflicten te veroorzaken. Annan meent dat er een explosieve situatie kan ontstaan als er sprake is van 'horizontale ongelijkheid'. De macht en middelen zijn dan ongelijk verdeeld over de verschillende bevolkingsgroepen en daar komt bij dat er sprake is van grote verschillen in taal, godsdienst en ras. Etnische conflicten ontstaan volgens Annan als de verschillende groepen naast de economische ongelijkheid, een andere taal spreken, een andere godsdienst belijden of van een ander ras zijn.³⁴

De etnische Chinezen waren een ander ras dan de inlanders. Peranakan-Chinezen spraken een dialect van Maleis. Totok-Chinezen daarentegen spraken Mandarijn. Taal

³² Donald L. Horowitz, *Ethnic groups in conflict* (Londen 1985) 107.

³³ Ibidem, 107.

³⁴ Annan, Kofi. 1999. *Peace and Development: One Struggle, Two Fronts*. World Bank Staff. Washington D. C. <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19991019.sgsm7187.doc.html>, website bezocht op 21 juni 2011.

en ras konden dus een botsende factor zijn met de inheemse bevolking. Maar ook religie was een oorzaak van geweld tegen Chinezen. Hoeveel Chinezen om het leven zijn gekomen door religieus geweld wordt niet duidelijk in de archieven. Een groot aantal Chinezen was aanhanger van het boeddhisme en had niet zoveel met de islam van de Indonesiërs. De islam verbood bijvoorbeeld het eten van varkensvlees; het favoriete vlees van de Chinese bevolking. Coppel beweert dat Chinezen na de Tweede Wereldoorlog zich liever bekeerden tot het christendom. Het aantal bekeerlingen was groter dan onder het koloniale bestuur. Coppel heeft hier geen verklaring voor.³⁵

Soms werden Chinezen hardhandig bekeerd tot de islam. De 52-jarige Ang Soe Sen moest zich gedwongen laten besnijden door Agoes Moersewie. Uit het archiefstuk wordt niet duidelijk wie deze man is en tot welke militie hij behoorde. Ook Tjeng Kwam Seng (15) en Oei Tjiam Tjai (13) moesten deze pijnlijke ingreep aan hun genitaliën ondergaan. De verwondingen waren van dien aard dat het drietal zich in het ziekenhuis moest laten behandelen.³⁶ Dit voorbeeld zou Mary Somers Heidhues in het gelijk stellen, want deze historica stelt dat het bloedbad van Tangerang in 1946, waar ruim zeshonderd Chinezen werden vermoord, het karakter had van een Heilige Oorlog. Veel slachtoffers werden ook daar gedwongen besneden. De aanstichters van het geweld waren aanhangers van radicale islamitische leiders.³⁷ Maar hoe groot de religieuze factor van het geweld is, vergt nader onderzoek.

HOOFDSTUK 2

HET GEWELD TEGEN DE CHINEZEN TOT EERSTE POLITIONELE ACTIE, 21 JULI 1947

De inheemse bevolking moest onder het koloniale bestuur dus dulden dat Chinezen op bezoek kwamen om hun belasting te innen; de inlanders kochten veelal hun producten bij Chinese toko's en veel Chinezen werkten nauw samen met de Nederlandse autoriteiten. De etnische Chinezen waren herkenbaar als aparte groep in hun eigen Chinatowns, de *Kampoeng Cina* en

³⁵ Koppel, *Indonesian Chinese in crisis*, 11-12.

³⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven, 1942-1950, nummer toegang 2.10.14, inventarisnummer 5527, Afschrift Chinese pogroms op Java.

³⁷ Mary Somers Heidhues, *Southeast Asia's Chinese minorities* (Victoria 1974) 105.

door het onderwijs dat zij kregen op aparte scholen. In de chaotische revolutieperiode van anarchie zijn de etnische Chinezen, de *'middleman minorities'*, de ideale zondebok om frustraties, jaloezie en wraak op af te reageren. Maar achter de schermen was meer aan de hand.

De Tweede Wereldoorlog was nog in alle hevigheid bezig toen de Japanse minister president Koiso Kuniaki op 7 september 1944 zei dat de onafhankelijkheid van Indonesië in de toekomst erkend zou worden. De Japanse, Indonesische en Chinese leiders wisten niet wat te doen met de economie van de archipel als de Japanners zouden vertrekken. Aan het einde van de Japanse bezetting wilden dominante nationalistische krachten, onder anderen Soekarno en Mohammed Hatta, een socialistisch economisch systeem invoeren. In de praktijk betekende dit onder meer dat de republiek staatsbedrijven in handen moest krijgen. Soekarno had op 1 juni 1945 geroepen: 'Willen we een vrij Indonesië waarin de kapitalisten de dienst uitmaken?' Met de kapitalisten bedoelde Soekarno de vele Nederlandse bedrijven en de Chinese zakenelite. Op de Bandung conferentie van 20-24 juli 1945 hield Mohammed Hatta de toespraak *Menuju Ke-Ekonomi Baru* (op naar de nieuwe economie). Hatta was een voorstander van collectiviteit en verwierp in zijn betoog onder meer het individualisme en het kapitalisme.³⁸

Enkele maanden voor de overgave van de Japanners werd de Indonesische economie genationaliseerd. Chinese zakenmannen zagen de houding van de Indonesische politieke elite met lede ogen aan. Zij prefereerden een open liberale economie waarin ze meer mogelijkheden hadden. Een vrije economische markt zou beter uitpakken voor gevestigde zakenmannen zoals de ervaren Chinezen. De inheemse zakenelite was zwak en zou zeker het onderspit delven tegen de Chinese zakenmannen.³⁹

Dit was een belangrijke reden voor het economische nationalisme van Soekarno en Mohammed Hatta, en waarom ze tegenstander waren van het kapitalisme. Op 1 november 1945 presenteerden de republikeinse autoriteiten een politiek manifest waarin de economische politiek met betrekking tot Nederlands kapitaal werd beschreven. In het manifest stond dat Nederlands kapitaal geaccepteerd zou worden in ruil voor politieke onafhankelijkheid. De Nederlandse regering moest de politieke macht overdragen aan de republikeinse leiders.⁴⁰ Buitenlands kapitaal was in strijd met het socialisme, maar de republikeinse autoriteiten realiseerden zich dat kapitaal onvermijdelijk was in de huidige wereld.

³⁸ Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950* 117-120.

³⁹ *Ibidem*, 122.

⁴⁰ Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 128.

De Nederlandse regering en de republikeinse autoriteiten onderhandelden op 15 november 1946 in het bergdorp Linggadjati over het gezag en erkenning van de republiek. De beide partijen spraken over een mogelijke toekomstige economische samenwerking. De republikeinse regering had voor ogen dat als beide partijen er uit zouden komen, Chinees kapitaal onwenselijk zou zijn in de economische politiek. De republikeinen zagen het Chinese kapitaal als de voortdoring van koloniaal kapitaal.⁴¹

Volgens Twang was de Indonesische revolutie politiek gezien tegen het Nederlands kolonialisme en economisch gezien tegen Chinees kapitaal. In april 1946 beschreef een Chinese krant hoe de Chinezen buitenspel waren gezet:

‘Whatever may be the result of the Dutch-Indonesian negotiations, it is certain that the political position of the Indonesians will be higher than in the pre-war time, and as a consequence, their economic influence will also be greater. Though politically the Dutch have yielded to the Indonesians, they are making efforts to preserve their economic rights. Under such circumstances the only economic position that can possibly be sacrificed is that of the overseas Chinese.’⁴²

Volgens Mohammed Hatta had de sterkere economische positie de etnische Chinezen ook kwetsbaar gemaakt. De vicepresident stelde op een conferentie in Jogjakarta op 17 september 1945 dat het de inlanders op was gevallen dat de economische positie van de Chinezen te allen tijde beter was dan die van de inlanders. Onder de Japanse bezetting hadden Chinese zakenmannen dezelfde bevoorrechte positie als onder het Nederlandse koloniale bestuur. Hatta stelt dat er daarom anti-Chinese activiteiten plaatsvonden tijdens de revolutie.⁴³

Na het uitroepen van een onafhankelijk Indonesië op 17 augustus 1945 ontstond er ook nog een machtsvacuüm in de archipel waarna er een periode van grote anarchie uitbrak. Het anti-Chinese geweld begon vrijwel vanaf het begin. De Japanners hadden zich overgegeven, het Nederlandse koloniale bestuur zat grotendeels in interneringskampen. In Bandung op West-Java in augustus en september 1945 begonnen criminele bendes Chinezen aan te vallen. Jago’s ‘kemphanen’ waren bendes wiens hulp kon worden ingeroepen voor bescherming. Deze ‘kemphanen’ plunderden echter Chinese toko’s en vermoordden enkele honderden Chinezen.⁴⁴ Chinezen werden gezien als handlangers van het koloniale regime.

Historicus Remco Raben schrijft dat het anti-Chinese geweld pas begon, enkele maanden na het uitroepen van de onafhankelijkheid. Maar volgens Raben waren de signalen wel

⁴¹ Ibidem, 135.

⁴² Ibidem, 135.

⁴³ Ibidem, 133.

⁴⁴ Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 155.

zichtbaar. Mohammad Hatta had Chinese huizen in brand zien staan op 16 augustus 1945.⁴⁵ In het Nationaal Archief is niets te vinden over het geweld in Bandung. Wel zijn er stukken te vinden over incidenten van anti-Chinees geweld. De Chinese autoriteiten beklagden zich eind 1946 over het vermoorden van een Chinees door een Nederlandse soldaat op 30 november 1945 in Bamdjarasin en vragen de Nederlandse autoriteiten om de soldaat te straffen. De Chinese autoriteiten willen ook dat er strafmaatregelen worden genomen tegen een Nederlandse officier die een Chinees doodde in juli 1945.⁴⁶

Maar is er een achterliggende reden te bedenken voor het rampokken, moord en ander geweld waar de Chinezen mee te maken kregen? Robert Cribb verwondert zich over het geweld van de Javanen en citeert in de bundel *Van Indië tot Indonesië* Multatuli die de Javanen omschreef als 'het zachtaardigste volk ter wereld'. Dit imago verdween toen na drie jaar bezetting in naam van de Indonesische Republiek verwoestingen werden aangericht. Cribb geeft een aantal verklaringen voor het geweld. Een van die verklaringen is dat de Japanners antiwesterse ideeën de archipel in verspreidden en de mannen een militaire training gaven, zodat zij in augustus 1945 direct de wapens oppakten tegen het Westen. Deze verklaring klinkt logisch, maar volgens Cribb was 'de bezetting te kort en oppervlakkig om zo'n grondige culturele verandering te veroorzaken.'⁴⁷

Cribb geeft als andere oorzaak dat er binnen de Indonesische samenleving sprake was van een 'geweldscultuur.' Het Nederlandse koloniale bestuur zou de verwilderde inheemse bevolking discipline hebben bijgebracht waardoor er geweld in de samenleving kwam. Cribb vindt deze verklaring echter geen hout snijden, omdat 'geweld veel gedaanten kent en ongelijk is verdeeld in de samenleving.' Cribb vindt het overtuigender klinken om het geweld te zien als een antwoord op de 'onderdrukking, wantrouwen en systematische classificatie van mensen in verschillende categorieën'. Maar toch twijfelt de historicus weer omdat deze kwalificatie berust op 'psychologische aannamen'. De Tweede Wereldoorlog en de overgave van de Japanners is een niet te onderschatten oorzaak. De twee grote politieke concurrenten, de Nederlands-Indische autoriteiten en de Indonesische Republiek stonden beide zwak, terwijl in nationalistische kringen het idee leefde om de onafhankelijkheid te verdedigen tegen alle prijs. Maar ook dit noemt Cribb niet de hoofdoorzaak. De uitbarsting van geweld 'kwam voort uit allerlei gewelddadige gewoonten die waren gedoogd en gesteund door het koloniale

⁴⁵ Remco Raben, 'Anti-Chinese Violence in the Indonesian Revolution' in: ongepubliceerde bijdrage aan conferentie Padang 2006 2.

⁴⁶ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, uit een rapport van 18 punten overhandigd aan politiek adviseur H. Boon, Batavia 18 december 1946.

⁴⁷ Robert Cribb, 'Misdad, geweld en uitsluiting in Indonesië in: Els Bogaerts en Remco Raben (ed.), *Van Indië tot Indonesië*, (Amsterdam 2007) 31-48, 31-32.

regime en aan de andere kant uit de langdurige politieke strijd over de toekomstige vorm van de Nederlandse kolonie.’⁴⁸

Geweld werd volgens Cribb in de jaren veertig gebruikt als politiek instrument. ‘Geweld was onlosmakelijk verbonden met het proces van definiëring van de Indonesische natie.’ Het ging niet alleen om de etnische, culturele, religieuze, geografische en economische verscheidenheid, maar het was ook een proces van uitsluiting. Nationalisten wilden de archipel teruggeven aan de inheemse bevolking. Indo-Europeanen en Chinezen kregen volgens Cribb een onvolwaardig en voorwaardelijk staatsburgerschap.⁴⁹

Toch was er aan het begin van de revolutie zo nu en dan sprake van verbroedering tussen Chinezen en Indonesiërs. In de slag om de havenplaats Soerabaja in november 1945 raakten veel Chinezen gewond of kwamen om het leven door Britse bombardementen en granaatscherven. Twang Peck Yang noemt het aantal van duizend slachtoffers. De Chinezen moesten zich noodgedwongen organiseren in een veiligheidskorps onder Chinese vlag. Zij namen de wapens op tegen de Britten en trokken naar het front. Eén van de redenen om de Britten aan te vallen was de verkrachting van Chinese vrouwen door soldaten uit India die onder Brits gezag opereerden. De soldaten uit India plunderden ook Chinese eigendommen en er was de vermeende oneerlijke verdeling van levensmiddelen en dagelijkse benodigdheden tussen de witte en gekleurde mensen.⁵⁰

Door het verzet tegen de Britten kwamen veel Chinezen in een goed daglicht te staan bij de republikeinse autoriteiten. Het leek er op dat de Chinese strijders van Soerabaja de republiek steunden. De vijandigheden en de verdachtmakingen van spionage voor de geallieerden verdween voor een korte periode. De geallieerden kregen echter weer de overhand en duizenden Chinezen werden gedwongen geëvacueerd van Soerabaja naar het binnenland door gewapende Indonesische troepen. De Chinezen zelf zagen in deze evacuatie een vooropgezet plan om Chinese eigendommen te stelen. Er gaat een paradox schuil achter deze evacuaties. De Chinezen vluchtten naar de steden of naar republikeins gebied, maar als de Chinezen werden vermoord of te maken kregen met plundering, dan zochten ze steun bij de geallieerden. De Britten waren niet van plan om lang in Indonesië te blijven en voelden er weinig voor om de Chinezen in bescherming te nemen. De Chinezen kwamen zo wel in een spagaat terecht. De steun die ze zochten bij de geallieerden werd ze niet in dank afgenomen en de etnische spanningen verergerden wederom.⁵¹

⁴⁸ Cribb, *Van Indië tot Indonesië*, 32.

⁴⁹ Ibidem, 34.

⁵⁰ Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 156.

⁵¹ Ibidem, 157.

Maar was het nu zo dat er voor 1945 nauwelijks geweld werd gebruikt in Nederlands-Indië? Natuurlijk, na de komst van de Japanners in 1942 waren de Chinezen al slachtoffer van rampokken. Maar de historicus Cribb gaat nog een stapje verder terug in de tijd. Cribb geeft een heldere analyse dat de wortels van het geweld verankerd is in de samenleving door de manier waarop het koloniale gezag met misdaad omging. De wortels van geweld zijn te herkennen aan het patroon van geweldsmisdrijven in de koloniale tijd. De Nederlanders waren nietsvermoedend mede debet aan een reservoir van geweld (het geweldspotentieel in een samenleving). Het politieapparaat stond nogal zwak op het platteland en jago's hadden het hier voor het zeggen en deze bendes vertegenwoordigden bepaalde stijlen van geweld.⁵²

De verschillende wetten van de Europeanen, de 'Vreemde Oosterlingen' en de inheemse bevolking noemt Cribb als een factor voor de versterking van de verschillende identiteiten. Er was niet één gemeenschap of één boven de partijen verheven rechtssysteem. Het Nederlandse koloniale bestuur gedoogde ook nog de persoonlijke wraak van de inheemse cultuur. Cribb noemt een voorbeeld dat dorpelingen een dief dood sloegen op het dorpsplein. Kortom, 'het bestaan van gewapende bendes en de gangbaarheid van persoonlijke wraak', ziet Cribb als oorzaken voor een reservoir van geweld in Nederlands-Indië.⁵³ Bepaalde delen van de archipel bleken al onveilig te zijn aan het begin van de twintigste eeuw. Criminele bendes plunderden huizen van de inheemse bevolking en Chinezen waren slachtoffer van nationalistisch geweld.

Henk Schulte Nordholt sluit zich aan bij Robert Cribb en plaatst het politieke geweld in de archipel in een genealogisch raamwerk, en wijst met een beschuldigende vinger naar het koloniale verleden van Nederland. Schulte Nordholt stelt in zijn artikel '*A genealogy of violence*' dat sommige golven van geweld in Indonesië te herkennen zijn aan patronen van geweld uit het verleden.⁵⁴ De Indonesiëkundige stelt dat de koloniale expansie van Nederland in de archipel een staat van geweld creëerde. Hij noemt twee golven van geweld waar de Nederlanders verantwoordelijk voor zouden zijn. In de late zeventiende eeuw gebruikte de VOC vernietigend geweld om een handelsmonopolie te verkrijgen. De tweede golf vond plaats tussen 1871 en 1910, een periode waarin 32 koloniale oorlogen werden uitgevochten in Nederlands-Indië. Een derde van het koloniale budget ging op aan militaire operaties.⁵⁵

⁵² Cribb, *Van Indië tot Indonesië*, 35-36.

⁵³ Ibidem, 37.

⁵⁴ Henk Schulte Nordholt '*A genealogy of violence*' in: Freek Colombijn en J. Thomas Lindblad (ed.), *Roots of violence in Indonesia* (Leiden 2002), 34.

⁵⁵ Ibidem, 36-37.

Het anti-Chinese geweld

Door het clichébeeld dat veel Chinezen rijk waren, zagen de republikeinse autoriteiten de Chinezen als een belangrijke bron van inkomsten. Gedwongen financiële donaties waren aan het begin van de revolutie aan de orde van de dag en vonden haar oorsprong al onder de Japane bezetting. Chinese organisaties doneerden cash geld, meubelen of grondstoffen. Dit gebeurde niet altijd onder dwang. Het heeft er alle schijn van dat sommige Chinese organisaties aan het begin van de revolutie de republiek steunden. De Federatie van Chinese Verenigingen, Chung Hua Tsung Hui (CHTH), en vier Chinese zakenmannen doneerden 400.000 gulden in mei 1946. Het gedoneerde geld verdween in diverse fondsen onder meer in het Fonds Perjuangan, het Revolutionaire Fonds. Na de eerste militaire actie nam het CHTH het initiatief in Jogjakarta voor het werven van fondsen voor de republikeinse regering.⁵⁶

Na augustus 1946 liepen de donaties uit de hand en werden de Chinezen meer en meer onder druk gezet om geld te geven en was er sprake van afpersing. Twang Peck Yang ziet vanaf dat moment gedwongen evacuaties naar het platteland toenemen. Achter deze ontvoeringen zou een financieel motief zitten.⁵⁷ Dat zou ook de duizend Chinezen in de gevangenis van Maoek kunnen verklaren. Nederlandse troepen hebben deze ontvoerde Chinezen ergens in april of mei 1946 bevrijd uit de handen van legerpolitie en extremisten die de uitgehongerde Chinezen bewaakten. De gevangenen hadden volgens het telegram vier dagen geen voedsel gehad en waren verzwakt.⁵⁸ Deze ontvoeringen zouden tijdens de overige revolutiejaren vaker te zien zijn.

Wie waren deze Indonesiërs die Chinezen afpersten, ontvoerden en uiteindelijk vermoordden? Veel jonge Indonesiërs wilde aan het begin van de revolutie die romantische gevoelens oproep, deel uitmaken van een groep vrijheidsstrijders. Jongeren sloten zich aan bij verschillende milities die allemaal streden voor een onafhankelijk Indonesië; een islamitische militie, bij de republikeinse Laskars, de revolutionaire pemoeda's of bij de jago's. En als dit niet beviel, dan konden de jongeren zich aansluiten bij criminele bendes. Deze Indonesische vrijheidsstrijders acteerden alsof ze in een Hollywood Western speelden. 'De cowboys stonden op het midden van de weg met revolvers op hun heupen en messen in hun gordels,' herinnerde de Indonesische schrijver Idrus zich. De revolutionaire held was geboren: een jonge man met lang haar, een bandana op zijn hoofd en een samoerai zwaard in de handen.⁵⁹

⁵⁶ Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 150-151.

⁵⁷ Ibidem, 153.

⁵⁸ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, Telegram aan den Minister van Overzeesche Gebiedsdeelen, Batavia 14 juni 1946.

⁵⁹ Vickers, *A History of Modern Indonesia*, 98 en 105.

Samen met het Indonesische Nationale Leger vulden zij het machtsvacuüm op dat was ontstaan na de Japanse overgave.

De verschillende milities lieten eind 1945 direct van zich horen. Hoewel het anti-Chinese geweld in deze ‘Bersiap periode’ redelijk beperkt bleef, kregen de Chinezen al vast een voorproefje van wat ze allemaal te wachten stond in de overige revolutiejaren. Huizen, radio’s, telefoontoestellen, auto’s en meubilair werden op West-Java in beslag genomen. De goederen werden ‘geleend’ door de republikeinse organisaties. Als de Chinezen de spullen al terug zagen, dan was het in zeer slechte staat. De revolutionaire strijders persten de Chinezen af. ‘De strijdorganisaties boden, in navolging van de gangsters van Chicago, bescherming aan. Chineesche handelaars kregen het aanbod om goederen van het station naar hun pakhuis te laten beschermen.’ Als de Chinezen meewerkten en met veel geld over de brug kwamen, dan kregen ze hun goederen. Bij afwijzing van het aanbod volgde de dood.⁶⁰

Konden de Nederlandse autoriteiten hier politiek gewin bij hebben? De eerste Nederlandse troepen keerden terug naar Nederlands-Indië in maart 1946. Niet zonder louter toeval begonnen de Nederlandse autoriteiten in dezelfde maand met het rekruteren van Chinezen voor de militaire politie en de reservisten. De Nederlandse troepen zagen in de Chinezen het ideale propagandamiddel bij uitstek om hun vijand, het Indonesische Nationale Leger te confronteren. De Chinese vluchtelingen wier familie was vermoord, beroofd of verkracht konden een goede bondgenoot zijn in de strijd tegen het republikeinse leger. De Chinese consul-generaal in Batavia, Tsiang Chia Tung, zag de bui hangen en protesteerde tegen de plannen. De consul hamerde erop dat de aanwezigheid van Chinezen bij de militaire politie tot misopvattingen bij de Indonesiërs kon leiden, en dat het de veiligheid van de Chinese gemeenschappen elders in het land niet ten goede zou komen.⁶¹ Veel Chinezen zaten aan het begin van de strijd tussen Nederlandse en republikeinse troepen in maart 1946 tussen twee vuren in.

Het eerste grote incident van anti-Chinees geweld vond plaats twee maanden later in Tanggerang ten westen van Batavia. Republikeinse strijdkrachten trokken zich terug, omdat de geallieerde troepen de perimeter verschoven naar het westen. De Chinezen van Tanggerang waren aan de genade overgeleverd van republikeinse Laskars die snel het gebied introkken om gebruik te maken van het machtsvacuüm dat ontstond. Een onderregimentscommandant van het Indonesische Nationale Leger had op een vergadering al geroepen dat ‘Wat de

⁶⁰ Nationaal Archief, Den Haag, Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven, 1942-1950, nummer toegang 2.10.14, inventarisnummer 5521, uit een verslag.

⁶¹ Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 158.

Laskars met Tangerang meenden te doen, zuiver een aangelegenheid was van de laskars zelve.’ De republikeinen lijken het geweld dus te gedogen. 653 Chinezen kwamen om het leven in het bloedbad en vijftienhonderd huizen gingen in vlammen op. 25.000 Chinezen vluchtten naar Batavia. De reden die werd gegeven voor het geweld: ‘The Chinese are Dutch sympathizers or Dutch spies.’⁶²

Tangerang is de voorloper op de verschroeiende aarde politiek die door republikeinse troepen werd gebruikt tijdens de politionele acties. Tijdens een verkenningsvlucht op 5 juni 1946 was het de piloot opgevallen dat honderd vierkante mijl ten noord-westen van Tangerang was verbrand of nog brandde. De piloot kon de hitte voelen op 2000 voet. Ook de Nederlanders lieten zich niet onbetuigd. Tangerang werd dagenlang beschoten met artillerievuur en mortiervuur. Tijdens de gevechten zag de inheemse bevolking Chinese strijders meevechten met de Nederlanders. De inlanders die in de Chinezen spionnen zagen van de Nederlandse autoriteiten werden in hun denkbeelden bevestigd.⁶³

De gebeurtenissen in Tangerang maakten heftige emoties los bij het Chinese publiek en pers in China. De oppositie in China verweet de Chinese regering dat het ‘lijdelijk toezag, dat de Chinezen bij honderden op barbaarsche wijze afgeslacht en bij duizenden uit hun hofsteden verdreven en tot den bedelstaf gebracht werden.’ De Chinese consul-generaal, Tsiang Chia Tung, drong er bij de Chinese regering op aan maatregelen te nemen om de Chinezen en hun goederen te beschermen. De Chinese regering overwoog serieus om bij wijze van machtsvertoon een vloot naar de Indische wateren te sturen en zelfs een strafexpeditie tegen de Indonesiërs werd overwogen. Ten slotte besloot China tot het sturen van een meer onschuldige Vertroublingscommissie. Den Haag was sceptisch over deze missie, maar stemde in op advies van de Nederlands-Indische regering. De ‘Chineesche Vertroublingscommissie’ werd toegelaten in september 1946.⁶⁴

Het doel van de missie was om een onderzoek in te stellen naar het leed van de Chinezen en eventueel een schadevergoeding voor de Chinezen te eisen. De Vertroublingscommissie onder leiding van Li Ti Tsun wilde ook praten met de Indonesische en Nederlandse autoriteiten over bescherming van de Peranakan- en Totok-Chinezen en ze een hart onder de

⁶² NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5521, verslag Tangerang mei 1946.

⁶³ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5521, verslag Tangerang mei 1946.

⁶⁴ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, Memo van Thio Thiam Tjong, adviseur in Algemeenen Dienst, verslag van de reis van de Chineesche vertroostingcommissie.

riem te steken. ‘Aan de slachtoffers van Tangerang werd niet gevraagd of zij Chinees (Totok) of Nederlandsch (Peranakan) onderdaan waren.’ De Vertrouwingscommissie wilde ook dank uitbrengen aan de overzeese Chinezen voor hun steun in de eigen burgeroorlog.⁶⁵ Klaarblijkelijk waren er ook Chinezen in de Nederlandse kolonie die in de archipel liever een vijfde colonne van China zagen, dan een onafhankelijk republiek of een Nederlandse kolonie. Dat verklaart na de overgave van de Japanners de wapperende Chinese vlaggen op sommige plaatsen in de archipel. Uit diplomatenpost blijkt dat de Nederlanders niet zaten te springen om de Vertrouwingscommissie en de vrees bestond dat een dergelijke missie door ‘inlanders en extremisten als een inmenging van hun zaken beschouwd kan worden.’

Maar de Nederlandse autoriteiten zaten zelf ook niet te wachten op een delegatie Chinezen uit Peking. Het kwam soms voor dat Nederlandse soldaten betrokken waren bij de dood van Chinezen. De Nederlandse troepen keerden in maart 1946 terug naar Nederlands-Indië en kregen het halverwege de maand aan de stok met Chinezen in Pankalpinang, een plaats aan de oostkant van het eiland Banka, ten oosten van Sumatra. De Chinezen alhier waren verbitterd over huiszoekingen van Nederlandse soldaten en het verscheuren van de Chinese vlag en wilden hier gehoor aan geven tijdens een demonstratie. De Nederlandse autoriteiten verboden hierna elke samenscholing van meer dan vijf personen. Een dag later opende een Nederlandse tank het vuur op een vismarkt ‘waar het krioelde van de Chineezers.’ Tien Chinezen lagen in een plas bloed, waarvan er twee stierven. De Chinese consul-generaal eiste een schadevergoeding en kwam er maanden later achter dat sommige Chinezen twintig of dertig gulden hadden gekregen en anderen niets. Gewonde Chinezen die het ziekenhuis verlieten kregen een handdoek mee, een tandenborstel en een blik melkpoeder. De correspondent van de *Sin Wen Pao* schreef er nogal cynisch over. ‘Voor dezen handdoek, tandenborstel en melkpoeder missen zij nu een oog en een been. Dit is wat de Nederlandsche autoriteiten noemen schadeloosstelling ‘naar wensch’.⁶⁶

Uit het incident in Palembang (Zuid-Sumatra) blijkt dat de Chinezen soms letterlijk tussen twee vuren instonden. Op 28 december 1946 kregen het Indonesische en Nederlandse leger het in Palembang met elkaar aan de stok. Uit een brief van het ministerie van Buitenlandse Zaken blijkt dat de Nederlandse legerautoriteiten op de hoogte waren van het feit dat de Pasar-wijk van Palembang een dichtbevolkte wijk was van Totok-Chinezen. De Nederlanders gaven geen opdracht tot evacuatie en begonnen op 1 januari 1947 een

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-Archief 1945-1954, nummer toegang 2.05.117, inventarisnummer 22019, brief Sin Wen Pao aan Chinese Pers Shanghai, 7 januari 1947.

bombardement op de stad dat vijf dagen zou duren. Uit een rapport van de Chinese consul in Palembang blijkt dat twintig Indonesiërs om het leven kwamen, vier Nederlanders en 250 Chinezen. Zeshonderd Chinezen werden vermist en duizend raakten er gewond.⁶⁷

Hoe moet dit Nederlandse geweld worden verklaard? Gebeuren dit soort incidenten nu eenmaal in een oorlog? Of werden die ‘Vreemde Oosterlingen’ ook als de vijand beschouwd? Of stonden de Nederlandse soldaten onder een dusdanige stress dat bij het minste of geringste het vuur werd geopend? De schuld van het anti-Chinees geweld is niet alleen in de schoenen te schuiven van de republikeinse autoriteiten. Tijdens de gevechten in Palembang arresteerden republikeinse troepen Chinezen op verdenking van spionagewerkzaamheden voor de Nederlanders. De gouverneur van Zuid-Sumatra M. Isa beklagde zich dat Chinezen waren vermoord, maar dat ze bij voldoende bewijzen beter voor de rechtbank hadden kunnen komen. ‘Dit dienen we in de praktijk toe te passen, opdat onze goede naam niet wordt besmet.’ De gouverneur verzocht de republikeinse regering om de resterende Chinezen vrij te laten volgens de wetten van het land.⁶⁸ Maar de daadwerkelijke wil om de Chinezen te beschermen ontbrak bij beide partijen. De republikeinse autoriteiten wilden een onafhankelijk Indonesië en gaven de Nederlanders de schuld van het anti-Chinese geweld. Van de Nederlandse kant is er ook onwil om de vele Chinezen te beschermen. Dit blijkt uit diplomatenpost tussen Den Haag en Batavia in juni 1947. De Chinese consul-generaal had zich voor de zoveelste keer geklaagd bij de Nederlandse autoriteiten over de veiligheid van veel Chinezen. De Nederlandse regering stelt alleen verantwoordelijk te zijn voor de veiligheid van de Chinezen in de gebieden waar zij de soevereiniteit in handen hadden. Den Haag wilde niet verantwoordelijk worden gehouden voor wandaden begaan tegen Chinezen door Indonesiërs, onder het toezicht van de republikeinse regering.⁶⁹

Maar met de veiligheid van de Chinezen in eigen gebied nemen de Nederlandse soldaten het zo nu en dan ook niet zo nauw. De Chinese consul-generaal eiste een forse schadevergoeding na de Nederlandse gewelddadigheden in Palembang. Tsiang Chia Tung claimde 59.400.000 gulden voor de dodelijke slachtoffers en 2.280.000 gulden voor de gewonden. Tevens lag er een rekening klaar van 8043,50 gulden voor de Nederlandse autoriteiten vanwege de schade aan het Chinese consulaat veroorzaakt door de zware

⁶⁷ Ibidem, uit Note verbale van Ministerie van Buitenlandse Zaken aan ambassade der Nederlanden, 2 juni 1947.

⁶⁸ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, Brief aan Republikeinse regering Sumatra, residentie Palembang. ‘Merdeka’ onder gouverneur Zuid-Sumatra, M. Isa, 17 januari 1947.

⁶⁹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, Brief Boetzelaer 21 juni 1947, 's-Gravenhage, bestemd voor Dirvo Batavia.

beschietingen. De Nederlandse consul-generaal Elink Schuurman is alleen bereid die schade te betalen. ‘Spoedig hoop ik dan ook in de gelegenheid te zijn alle aantijgingen van Chinese zijde eens en vooral te weerleggen.’ Met de aantijgingen bedoelde Elink Schuurman het verwijt dat de Nederlanders niet genoeg deden om de Chinezen te beschermen in Nederlands en republikeins gebied.⁷⁰ Duidelijk is dat Elink Schuurman moe aan het worden is van de vele klachten van de Chinese autoriteiten.

Soms gaan de klachten van Chinezen een stapje verder en zijn er zelfs anti-Nederlandse geluiden te horen uit het Chinese kamp. Si Tor Goen Bo, Kapitein van *The Singapore Chinese anti-Dutch Vanguard Corps* riep in een Chinees pamflet op om de Nederlanders een lesje te leren. In het pamflet werden Nederlandse soldaten als schuldige aangewezen met betrekking tot incidenten in Palembang, Batavia, Soerabaya, Muntok en Medan. Volgens het pamflet kwamen duizenden Chinezen om het leven door toedoen van Nederlandse soldaten. Huizen werden verwoest en eigendommen gestolen.⁷¹ Dat de Nederlanders verantwoordelijk waren voor duizenden gesneuvelde Chinezen valt zeer te betwijfelen. Als het gaat over het aantal gesneuvelde Chinezen in de revolutiejaren, wordt er zo nu en dan gegoocheld. Adrian Vickers beweert dat tienduizenden Chinezen en Indo-Europeanen omkwamen.⁷² Twang Peck Yang denkt dat er 3500 Chinezen om het leven zijn gekomen en dat er 1631 werden vermist.⁷³ Uit zijn bronnen wordt niet duidelijk waar Peck Yang deze cijfers op baseert. Het aantal vermiste personen is vele malen hoger. Alleen al op Midden-Java werden tijdens de tweede politionele actie 4506 Chinezen vermist.⁷⁴ De dodelijke slachtoffers kwamen vaak gruwelijk om het leven. Mannen, vrouwen en kinderen werden levend verbrand, levend begraven, onthoofd of met bamboesperen doorstoken.⁷⁵

De Chinezen kwamen reeds in 1946 in een uiterst lastige positie te zitten, blijkt uit een brief van luitenant generaal legercommandant S. H Spoor uit oktober 1946 gericht aan het kabinet in Batavia. Spoor beklagde zich erover dat hij al meerdere malen klachten had ontvangen van de Chinese consul-generaal over de behandeling van Chinese inwoners in bevrijde gebieden. Sommige Chinezen werden ervan verdacht te hebben samengewerkt met ‘de terroristen.’ Spoor vestigde de aandacht op de moeilijke positie van de Chinese leiders en

⁷⁰ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22018, Brief chef Directie verre oosten, T. Elink Schuurman, aan Min. BUZA, 18 juli 1947, incident Palembang.

⁷¹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, Vertaling Chinees pamflet 17 januari 1947.

⁷² Vickers, *A History of Modern Indonesia*, 100.

⁷³ Peck Yang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 153.

⁷⁴ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22018, Report on the condition of Chinese inhabitants in the newly occupied areas in mid-Java, 28 februari 1949

⁷⁵ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr 4633, artikel De Tijd, 13-12 1947.

handelaars in de republikeinse gebieden, omdat ze veelal zijn ‘overgeleverd aan de terreur van het Indonesische Nationale Leger en andere strijdgroepen.’ Uit de brief wordt duidelijk dat veel Chinezen politiek neutraal willen zijn, maar dat ze hierdoor juist als collaborateurs worden gezien door de Nederlandse troepen. Spoor eiste dat de mishandelingen van Chinezen door de Nederlanders stoppen en dat de schuldigen worden gestraft.⁷⁶ De Chinezen lijken tussen hamer aan aambeeld te zitten. Zowel Nederlandse als republikeinse troepen konden de Chinezen beschuldigen van collaboratie.

Maar dat het lastig was voor de Nederlanders om de Chinezen te ontzien bleek al tijdens de bombardementen op Palembang in januari 1947. Enkele maanden later beschoot de Nederlandse torpedobootjager Hr. Ms. Banckert de Chinese gemeenschap van Sibolga aan de westkust van Noord-Sumatra. Met mortieren en machinegeweren openden Nederlanders het vuur, nadat ze zelf waren beschoten door milities. Twee Nederlanders werden hierbij geraakt. De huizen van Chinezen aan de kust kwamen onder hevig Nederlands vuur te liggen. 24 huizen gingen in vlammen op en twintig andere gebouwen raakten zwaar beschadigd, waaronder regeringsgebouwen.⁷⁷ Bij dit incident en het incident in Palembang zaten de Chinezen letterlijk tussen twee vuren.

HOOFDSTUK 3

HET GEWELD TEGEN DE CHINEZEN TOT SOEVEREINITEITSOVERDRACHT, 27 DECEMBER 1949

In de Javaanse stad Tegal werden veel Chinezen op 21 juli 1947 wederom beschuldigd van collaboratie. De eerste politionele actie op 21 juli 1947 verergerde het geweld tegen de Chinezen. Op die dag werd er bijvoorbeeld in de Javaanse stad Tegal, haatzaaiende teksten gesproken door publieke luidsprekers. Wie dit precies heeft omgeroepen wordt niet duidelijk uit het stuk. ‘Vermoord alle Chinezen en Indo-Europeanen, ook als ze *warga negara* (staatsburger) zijn, want de Indo-Europeanen zijn *mata mata moesoeh* (spionnen) en de Chinezen zijn *andjing NICA* (Nica-honden).’⁷⁸ Aan de oproep lijkt gehoor te zijn gegeven. Op 27 juli 1947 trekken Nederlandse troepen Tegal binnen. Kort daarvoor waren enkele Chinezen

⁷⁶ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 4683, Brief van de legercommandant inzake de behandeling van Chinezen door Nederlandse troepen in de bevrijde gebieden, 14 oktober 1946.

⁷⁷ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, in onderschept telegram van resident Tapanoeli te Sibolga aan Ministerie van Voorlichting Batavia, 15 mei 1947 en Brief T. Elink Schuurman, chef Directie Verre Oosten aan minister Buza ’s-Gravenhage, 28 mei 1947.

⁷⁸ NICA betekent *Netherlands Indies Civil Administration*.

letterlijk in stukken gesneden, terwijl ‘de echtgenooten op 50 meter afstand deze slachting moesten aanzien.’⁷⁹

In Malang (Oost-Java) werden Chinezen vermoord en in Djatitoejoeh (West-Java) waar toentertijd 616 Chinezen woonden, vonden de helft van alle mannen de dood. Veel vrouwen en kinderen raakten levensgevaarlijk gewond. In Madja ten zuidwesten van Cheribon, gingen huizen in vlammen op en voor het leven van de Chinezen werd gevreesd.⁸⁰

Dat er iets groots stond te gebeuren was de Chinese consul-generaal Tsiang Chia Tung ook al opgevallen. In een brief uit juni 1947 gericht aan de Nederlandse autoriteiten schreef hij berichten te hebben ontvangen dat de Indonesische autoriteiten ‘in steden in West-Java voorbereidingen treffen met betrekking tot de verschroeiende aarde politiek.’ De Chinezen moesten namelijk al hun eigendommen laten registreren bij lokale Chinese organisaties. ‘Vermoed wordt met de intentie om alles te vernietigen als de nood aan de man komt.’⁸¹

Republikeinse Laskars die zonder geld zaten, lieten onbewust hun bedoelingen zien door in juli 1947 petroleum aan de bevolking te verkopen, die was opgeslagen voor brandstichtingen. Als de Nederlandse troepen daadwerkelijk oprukken over de demarcatielijnen, viel er een patroon waar te nemen die kenmerkend was voor de vele veldslagen tussen Nederlandse en republikeinse troepen. Republikeinse strijdkrachten stichtten brand en blazen gebouwen op en slaan op de vlucht. Zo nu en dan konden gebouwen ternauwernood van de ondergang worden gered door de vijand te verjagen. De springstoffen lagen al klaar om panden op te blazen. Het heeft er alle schijn van dat bewust de Chinese wijken werden aangevallen door republikeinse troepen en bendes. Soms bleef de Indonesische wijk namelijk wel overeind staan. Chinezen werden afgeperst en gedwongen om de strijd tegen de Nederlanders te financieren. Als de Chinezen meewerkten, dan mochten ze hun eigendommen behouden. In Soekaboemi (West-Java) op maandag 21 juli en Tjikampek op 23 juli werden bepaalde gebouwencomplexen gespaard na het betalen van een bedrag in contanten. Het gebouw van de Chinese Club in Soekaboemi bleef behouden na betaling van 2000 gulden. Het kon ook slechter aflopen. Republikeinse strijdkrachten eisten 10.000 gulden bij een fabriekscomplex in Karawang (West-Java). De Chinese eigenaar was niet thuis en zijn

⁷⁹ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5527, in Uittreksel uit tournee-verslag van M. Klassen, resident HTB van Priangan over de periode 21 juli 1947 tot en met 3 augustus 1947.

⁸⁰ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5527, Afschrift Chinese pogroms op Java.

⁸¹ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5527, in een

brief van Consul General of China, Tsiang Chia Tung, aan T. Elink Schuurman, 28 juni 1947.

vrouw kon maar 2000 gulden op tafel leggen. De fabriek werd alsnog verwoest.⁸² Het Indonesische Nationale Leger bood de Chinezen soms bescherming aan in ruil voor losgeld. In Garoet (West-Java) moest de Chinese gemeenschap 60.000 gulden bij elkaar sprokkelen om bescherming te genieten. Het leger zou hier voedingsmiddelen voor kopen voor de eigen troepen.⁸³

Vanuit economisch oogpunt was de eerste politionele actie een ramp voor de Chinezen. De genoemde voorvallen waren geen incidenten. Twang stelt dat de Chinezen bij deze militaire actie een verlies leden van maar liefst honderd miljoen gulden. Landgoederen, pakhuizen, fabrieken en huizen waren een doelwit voor republikeinse troepen en bendes. De Chinese industrie had het ook zwaar te verduren. Voor de onafhankelijkheidsoorlog was 95 procent van de rijstmolens op Java in Chinese handen. In april 1946 waren de molens al in een erbarmelijke staat. Aan het einde van de eerste politionele actie waren de meeste rijstmolens verwoest of in brand gestoken. Het aantal molens daalde van 444 naar 119 in juli 1947. Pakhuizen vol met rijst gingen vaak in vlammen op samen met de molens. Voor de eerste politionele actie lag op Java 45.000 ton rijst opgeslagen in rijstpelmolens. De Nederlandse troepen konden slechts 5000 ton redden. In Banyuwangi (Oost-Java) werd 18.000 ton rijst vernietigd en 5000 ton afgevoerd door republikeinse soldaten.⁸⁴

De Chinezen lijken tijdens de eerste politionele actie tussen wal en schip te zitten. Door de oorlogshandelingen van de Nederlandse en republikeinse troepen worden ze soms ten onrechte als spionnen aangezien. Nederlandse pantserwagens zijn op 22 juli 1947 op verkenning uit in Salatiga (West-Java) en rijden de stad rond 16.00 uur binnen. Niet lang hierna verlaten zij de stad. De Indonesiërs keren terug naar Salatiga om zich te wreken op de Chinezen, die zij ervan verdenken samen te werken met de NICA. Chinezen die beschuldigd werden van spionagewerkzaamheden moesten naar het gebouw van de militaire politie komen, en 's avonds rond 21.00 uur afgevoerd in richting van het zuiden. Wat er met hen is gebeurd wordt niet duidelijk uit het stuk.⁸⁵ Dit soort incidenten kwamen vaker voor. Nederlandse troepen die oprukken van Tegal naar het zuiden bij Boemiajoe treffen aan de westelijke zijde van de Slamats versperringen aan en besluiten aan de oostelijke zijde de vulkaan te passeren. De stad Boemiajoe werd tijdelijk bezet, maar nadat de Nederlanders de

⁸² NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5521, uit een anoniem verslag.

⁸³ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 5527, Afschrift Chinese pogroms op Java.

⁸⁴ Twang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 153-154.

⁸⁵ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv. 5521, Samenvatting rapport Salatiga, 2-08 1947.

stad hadden verlaten, keerden de republikeinse troepen terug en ontvoerden 1500 Chinezen. Waarschijnlijk zat er een financieel motief achter de ontvoeringen. Nadat de Chinese consul-generaal zich had beklaagd, wisten de Nederlandse soldaten 1200 Chinezen te bevrijden. De overige 300 zijn waarschijnlijk vermoord.⁸⁶

De Chinezen lijken te fungeren als speelbal tussen de strijdende partijen en waren het propagandamiddel bij uitstek. Uit verschillende archiefstukken komt een beeld naar voren dat de beide strijdende partijen elkaar de schuld geven van het anti-Chinese geweld. Het republikeinse ministerie van Voorlichting verklaarde in juli-augustus 1947 dat ‘de terreur van Indonesiërs slechts een uitvloeisel was van de binnenkomst der Nederlanders’.⁸⁷ De republikeinse autoriteiten geven de Nederlanders de schuld van het geweld, omdat zij moeten terugtrekken en geen controle meer hebben over de bendes. De Nederlandse autoriteiten daarentegen maakten van het geweld gebruik door de republikeinse troepen en bendes harder aan te pakken. Den Haag erkende dat het lot van de Chinezen in het binnenland ‘zeer zeker slechter is dan voordat Nederland haar militaire actie inzette.’ Om daaraan toe te voegen dat het de plicht is van Nederland om de Chinezen in de niet bezette gebieden ‘te bevrijden tegen alle terreur van de republikeinse Laskars’.⁸⁸

Het heeft er alle schijn van dat Chinezen continu moesten kiezen voor de Nederlandse autoriteiten of voor de onafhankelijke republiek. De groep Chinezen zou zich hebben gevoeld als ‘tussen hamer en aambeeld.’ Chinezen vochten bij de Nederlandse militaire politie, maar sommige Chinezen steunden de republiek. Anderen probeerden weer neutraal te blijven wat niet in dank werd afgenomen door zowel de Nederlandse troepen als republikeinse soldaten en de vrijheidsstrijders.

Nederlandse troepen mishandelden Chinezen als ze werden verdacht van collaboratie met ‘terroristen.’ Achter de schermen was de Chinese consul-generaal Tsiang Chia Tung hard aan het werk om beide strijdende partijen er toe te krijgen de Chinezen te beschermen. ‘De Chinezen zijn neutraal en moeten immuniteit krijgen,’ schreef de consul in een brief aan Soekarno.⁸⁹ Veel Chinezen proberen tussen de strijdende partijen door te leven en trachten om

⁸⁶ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22018, in een Brief Chef Directie Verre Oosten, T. Elink Schuurman, aan J. van den Berg zaakgelastigde Nanking, 1 november 1947.

⁸⁷ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 4333, uit artikel diverse Chinese incidenten.

⁸⁸ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv. 5527, in stuk van RegeeringsVoorlichtingsdienst, 26-08 1947.

⁸⁹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, in brief van Chinese Consul Tsiang Chia Tung aan Soekarno in Jogjakarta, juni 1947.

met beide zijden ‘op goeden voet en vriendschappelijken voet te blijven.’ Door deze houding kregen de Chinezen het verwijt van twee wallen te willen eten.⁹⁰

In de praktijk bleek het voor de republiek heel lastig om de Chinezen bescherming te bieden. Wie had er controle over de criminele bendes, republikeinse Laskars en revolutionaire pemoeda's? Het Indonesische Nationale Leger in ieder geval niet. Het leger werkte eerder samen met de verschillende milities. De Chinezen waren ook niet altijd veilig voor de Nederlandse troepen. In Djember, een stad in Oost-Java, werd een pamflet verspreid onder de Chinezen, waarin werd gewaarschuwd dat vriendelijkheid tegen Europeanen zou worden bestraft met een tweede Tangerang.⁹¹

Een andere oorzaak voor het geweld is de internationale factor. Veel Chinezen waren openlijk betrokken bij de politiek van de Chinese nationalisten (Kwomintang), waardoor ze werden gebrandmerkt als onbetrouwbare buitenstaanders.⁹² Dit kan één van de redenen zijn geweest voor de grootschalige aanval op 17 september 1946 op de vissersplaats Bagan Si Api Api aan de oostkust van Sumatra. Duizend zwaar bewapende republikeinen drongen met motorboten de stad binnen. De Chinezen boden taai verzet en de republikeinen ‘werden met bebloede koppen teruggeslagen.’⁹³ De Chinese gemeenschap van de vissersplaats had een veiligheidsdienst opgericht. De leden kregen een militaire training en door wapensmokkel uit Singapore hadden de Chinezen automatische pistolen, handgranaten en lange messen. Leden van de veiligheidsdienst droegen uniformen van het Chinese Nationale Leger en dit kan gewerkt hebben als een rode lap op een stier.⁹⁴

Na de eerste politionele actie besloten jonge Chinezen om het heft in eigen hand te nemen en richtten een veiligheidskorps, Pao An Tui, op om Chinese levens en eigendommen te beschermen. Veel Indonesiërs die streden voor onafhankelijkheid dachten dat de Chinezen zich bewapenden om de Nederlanders te steunen.⁹⁵ Veel anti-Chinees geweld vond immers plaats in Nederlands gebied. De Pao An Tui was dus een goede reden om de Chinezen te betitelen als spionnen voor de Nederlandse autoriteiten. Wat ook niet vergeten moet worden, is dat China zich na de Tweede Wereldoorlog had opgewerkt tot een grootmacht en tot de

⁹⁰ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, Memo van Thio Thiam Tjong, adviseur in Algemeenen Dienst, verslag van de reis van de Chineesche vertroostingscommissie.

⁹¹ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv. 5527, in uittreksel uit verslag van den Resident-Comba te Djember van 8 augustus 1947.

⁹² Cribb, *Van Indië tot Indonesië*, 45.

⁹³ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv. 5521, Uit een anoniem verslag.

⁹⁴ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, uit een rapport over de politieke situatie op Bagan Si Api Api.

⁹⁵ Koppel, *Indonesian Chinese in crisis*, 25-26.

grote vijf van de Veiligheidsraad zou gaan behoren. Met de vele Chinezen in Indonesië die de focus gericht hadden op hun moederland, ontstond de vrees bij veel Indonesiërs dat Indonesië wel eens een vijfde colonne kon worden voor China. Dit wakkerde de anti-Chinese gevoelens nog meer aan.⁹⁶

De oprichting van het veiligheidskorps Pao An Tui had heel wat voeten in de aarde. Achter de schermen is in 1947 een diplomatieke schermwedstrijd gaande. Het ministerie van de Overzeese Gebiedsdelen twijfelde over de oprichting van een Chinees veiligheidskorps op Nederlands grondgebied, omdat daarmee de soevereiniteit in het geding kwam.⁹⁷ Uiteindelijk stemden de Nederlandse autoriteiten schoorvoetend toe omdat er werd gevreesd dat de Chinezen hulp zouden gaan vragen aan China.⁹⁸ Het veiligheidskorps Pao An Tui kwam onder controle te staan van de betrokken troepencommandanten, terwijl de technische leiding, evenals controle op wapens en munitie de verantwoordelijkheid werd van de militaire politie.⁹⁹ Het is dan ook te begrijpen dat de Chinezen als collaborateurs van de Nederlanders werden gezien. De leden van de Pao An Tui droegen geen Chinees uniform, maar waren te herkennen aan een beige band om de arm van met de woorden Pao An Tui in Chinese karakters en in Romeinse hoofdletters.¹⁰⁰

De internationale factor van het conflict is zeker niet te onderschatten. Na de eerste politionele actie werd door veel Chinezen in Batavia en in China zelf de wens geuit om oorlogsschepen of vliegtuigen naar Indonesië te sturen om de Chinezen te beschermen. De Nederlandse autoriteiten reageerden furieus door te stellen dat ‘dit overbodige vlaggenvertoon moet worden tegengegaan.’¹⁰¹ In september 1946 werd een groep Chinezen uit China ook al met argusogen ontvangen. Deze Chinese Vertroostingscommissie wilde de getroffen Chinezen in Indonesië een hart onder de riem steken en met de Nederlands-Indische regering

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22018, 'S-Gravenhage, brief aan de luitenant-gouverneur generaal van Nederlands-Indie, 30 oktober 1947.

⁹⁸ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22018, brief Chineesche veiligheidstroepen Pao An Tui, chef van de Generale Staf, D.C Buurman van Vreeden, Batavia 9 oktober 1947

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, Batavia, 6 september 1947, Luitenant-Generaal, Legercommandant S.H Spoor in een verordening militair gezag.

¹⁰¹ Ibidem, uit telegram aan Ministerie van Buitenlandse Zaken Den Haag, afz. Van den Berg, 13 augustus 1947.

en de republikeinse autoriteiten praten over het lot van de Chinezen. Deze Vertrouostingscommissie kon door de Indonesiërs verkeerd worden opgevat en dit was duidelijk voor de Nederlandse autoriteiten. ‘Het sturen van een dergelijke missie kan door inlanders en extremisten als een inmenging van hun zaken worden beschouwd.’¹⁰²

Langs welke plaatsen moest de Vertrouostingscommissie reizen om de getroffen Chinezen te steunen? Het zijn opvallend vaak plaatsen waar geen gezag heerste. Het anti-Chinese geweld vond niet plaats in Batavia en Jogjakarta. Hoewel er toch wat Chinezen hadden geklaagd bij de Chinese consul-generaal dat ze bij de Nederlandse douane in Batavia hardhandig waren gefouilleerd onder vernederende omstandigheden.¹⁰³ Het anti-Chinese geweld vond vaak plaats in buitengebieden waar een machtsvacuüm was ontstaan onder meer in Malang (Oost-Java), Tangerang, Karawang, Soekaboemi (West-Java), Tegal en Salatiga (Midden-Java). Veel Chinezen waren hier ook niet veilig voor de Nederlandse troepen. Het kwam voor dat Chinezen werden geschopt en geslagen in deze buitengebieden. Chinese winkels werden hier ook doorzocht zonder waarschuwing en Chinezen verdwenen achter slot en grendel zonder reden.¹⁰⁴

Tweede politionele actie

De tweede politionele actie (19 december 1948- 5 januari 1949) verliep ook zeer gewelddadig, maar verliep iets minder slecht voor de Chinezen beweert Twang Peck Yang. In Jambi (Sumatra) ging een derde van de Chinese winkels in vlammen op en sloegen vierduizend Chinezen op de vlucht. Van de 32 suikerfabrieken in Oost-Java bleven er maar zeven intact.¹⁰⁵

Midden Java leek het zwaarst te zijn getroffen met 301 vermoorde Chinezen (waarvan 106 door verdwaalde kogels), 4506 vermiste Chinezen en 220 ontvoeringen en 129 gewonden. 21.000 Chinezen waren op de vlucht geslagen voor het geweld. 1154 huizen gingen in vlammen op en 866 huizen werden geplunderd. Het geschatte verlies volgens de organisaties komt op 40.260.000 gulden. Sumatra kende het meeste anti-Chinees geweld in het Zuid-Westen van het eiland. 32 Chinezen kwamen om het leven, dertien Chinezen werden ontvoerd, dertig Chinezen zijn als vermist opgegeven en 7307 Chinezen ontvluchtten het

¹⁰² NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22017, in telegram verzonden aan de Minister van Buitenlandse Zaken vanuit Nanking, 29 juli 1946.

¹⁰³ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22019, uit rapport 18 punten van Vertrouostingscommissaris.

¹⁰⁴ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22019, uit rapport 18 punten van Vertrouostingscommissaris.

¹⁰⁵ Peck Yang, *The Chinese Business elite in Indonesia and the transition to Independence 1940-1950*, 153.

geweld. 724 huizen werden in brand gestoken en 171 huizen geplunderd.¹⁰⁶ De cijfers komen van Chinese organisaties en zijn niet objectief, maar de Nederlandse autoriteiten erkenden wel het geweldsprobleem. ‘Het relaas van de wandaden tegenover Chinezen geven een duidelijk beeld van de terreur der republikeinse benden, doch anderzijds stelt de toestand in het binnenland in een ongunstig daglicht.’¹⁰⁷

Maar ook hier hadden de Nederlandse autoriteiten iets kritischer mogen zijn. Er wordt wel gesproken over de terreur van republikeinse benden, maar er wordt niet gesproken over het Chinese leed veroorzaakt door Nederlandse troepen. Want ook in 1948 en 1949 waren er incidenten te betreuren waarbij Chinezen om het leven kwamen door toedoen van Nederlandse troepen. Soms konden de Nederlandse militairen hier niets aan doen. Op 16 januari 1949 bombardeerden Nederlandse vliegtuigen de kampong Penanggoengan. Vanuit deze bergkampong was een Nederlands vliegtuig uit de lucht geschoten en de Nederlandse autoriteiten vermoedden dat hier afdelingen zaten van het Indonesische Nationale Leger. In dit dorp werden echter 340 Chinezen vastgehouden door Indonesische bewakers. Bij het bombardement kwamen 41 Chinezen om het leven en raakten er 59 gewond.¹⁰⁸ Of deze Chinezen fungeerden als menselijk schild of dat het bombardement een vergissing was, wordt niet duidelijk.

Het incident van 23 mei 1949 in Kotabumi (Sumatra) kan zijn veroorzaakt door oorlogsspanning. De Indonesische troepen hanteerden wederom de verschroeiende aarde politiek, nadat ze ervan op de hoogte waren gebracht dat de Nederlandse soldaten in aantocht waren. De school, het postkantoor, het theater en de rijstmolen werden in brand gestoken en de soldaten sloegen op de vlucht. Nederlandse militairen begonnen na aankomst vrijwel direct met huiszoekingen op zoek naar Indonesische soldaten. De Nederlanders bereikten de winkel van de Chinees Lie Yung Eng en eisten wat te drinken van hem en zijn assistent Tsui Ben Kwang. Het ging de Nederlanders niet snel genoeg en geïrriteerd traptten de Nederlanders Lie Yung Eng dood. Een Chinese leider, Lie Sung Ho, en diens zoon hoorden dit en stormden naar het Nederlandse hoofdkwartier om te protesteren. De twee Chinezen ontmoetten de legeraanvoerder (volgens de brief sergeant-majoor Van den Beren) van de Nederlandse

¹⁰⁶ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22018, Report on the condition of Chinese inhabitants in the newly occupied areas in mid-Java, 28 februari 1949.

¹⁰⁷ Ibidem, in een brief van chef Directie Verre Oosten, J.A. de Ranitz aan de minister van Buitenlandse Zaken, 12 april 1949.

¹⁰⁸ J. A. A van Doorn en W. J. Hendrix, *Het Nederlands/Indonesisch conflict Ontsporing van geweld* (Dieren 1983) 248.

troepen en werden zonder pardon in elkaar getrapt. Lie Sung Ho en zijn zoon werden vastgebonden met touw, naar een weiland gesleept en geëxecuteerd.¹⁰⁹

Soms waren Chinezen hun leven dus niet zeker voor Nederlandse soldaten. Het gebeurde ook dat Chinezen op de vlucht sloegen voor republikeinse bendes met hun hele hebben en houden. Mochten deze Chinezen wegpattouilles tegenkomen van republikeinse troepen, dan bestond de kans dat ze alleen verder mochten als ze geld betaalden. Maar als ze uiteindelijk Nederlands grondgebied hadden bereikt waren de Chinezen nog niet veilig. De Nederlandse politie in Modjokorto nam begin 1948 grote hoeveelheden geld en goud in beslag van Chinese evacués. Het geld en goud verdween spoorloos notabene uit het kantoor van de militaire politie. De Chinees Tan Bian Lik miste f.3350 en 1161,80 gram goud, Tjie Sjek Kie werd 1343,75 gram goud armer en Go King Tiong zag f. 23.058,50 verdwijnen.¹¹⁰ De etnische Chinezen waren hun eigendommen en hun leven niet zeker bij beide strijdende partijen. Het Indonesische Nationale Leger en de verschillende milities waren echter verantwoordelijk voor het meeste anti-Chinese geweld.

CONCLUSIE

Waarom waren Chinezen het slachtoffer van geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949) op Java en Sumatra? Een eenduidig antwoord is niet te geven. Het geweld, het rampokken van Chinese eigendommen, afpersing, moord, de ontvoeringen, vonden plaats door een combinatie van factoren. Veel Chinezen woonden in Chinese wijken genaamd *Kampoeng Cina* en hadden een *ruko-rumah toko*, een Chinese winkel aan huis. Een groot aantal Chinezen was werkzaam als handelaar. De etnische Chinezen in Indonesië behoorden tot de ‘*middleman minorities*’ en waren hierdoor niet geliefd bij de inlanders. De etnische Chinezen fungeerden als tussenpersoon tussen de elite en de massa en de producent en de consument. De Chinese minderheid had onderwijs gevolgd aan onder meer de Hollandsch-Chineesch School (HCS). De etnische Chinezen waren van een

¹⁰⁹ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken / Code-Archief 45-54, 2.05.117, inv.nr. 22018, uit een brief van de Chinese ambassade gericht aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 14 september 1949.

¹¹⁰ NL-HaNA, Alg. Secretarie Ned.-Ind. Regering, 2.10.14, inv.nr. 2764, uit afschrift vermissing in beslag genomen goederen te Modjokerto, 9 maart 1948.

ander ras, beleden een andere godsdienst en Totok-Chinezen spraken een andere taal. Peranakan-Chinezen spraken een dialect van Maleis, maar desalniettemin waren de etnische Chinezen anders dan de inheemse bevolking, hadden een andere cultuur en waren overduidelijk te herkennen als een andere bevolkingsgroep. In de periode van anarchie (1945-1949) konden milities straffeloos afrekenen met die 'Vreemde Oosterlingen.' Kofi Annan noemt de opgesomde verschillen tussen de Chinezen en Indonesiërs 'horizontale ongelijkheid'. Verschil in welvaart in combinatie met verschil in taal, godsdienst en ras zou extreme krachten los kunnen maken in een samenleving. Dat is ook gebeurd in de chaotische revolutiejaren in Indonesië.

De economische factor is één van de belangrijkste motieven van het anti-Chinese geweld. De haat tegen de Chinezen was groter dan de haat tegen de eigen rijke inheemse bevolking. Leo Suryadinata stelt dat de rijke inheemse bevolking tot dezelfde cultuur en religie behoorde en dat daarom Chinezen het slachtoffer waren van geweld en niet de rijkere inheemse bevolking. De Chinezen werden onder meer afgeperst om de strijd tegen de Nederlanders te financieren. Een belangrijke kanttekening is te maken dat Chinese organisaties voorop liepen in het werven van donoren voor de republiek. Sommige Chinezen steunden een onafhankelijk Indonesië.

De Indonesische revolutie was politiek gezien tegen het Nederlands kolonialisme en economisch gezien tegen Chinees kapitaal. Soekarno en Mohammed Hatta waren een voorstander van een socialistisch economisch systeem waarin geen plaats was voor kapitalisten. De Nederlandse economische belangen en daarbij het Nederlands kapitaal was alleen welkom in de archipel als Den Haag de politieke macht zou overdragen aan de republikeinse autoriteiten. De republikeinen zagen het Chinese kapitaal als de voortdrijving van koloniaal kapitaal en wilden de dominante rol die de Chinese zakenelite had onder de Nederlanders en de Japanners voor eens en voor altijd laten eindigen. Chinese zakenmannen waren ook economische concurrenten van de inheemse zakenelite. Door Chinees kapitaal te blokkeren, hoopten Soekarno en Mohammed Hatta de Chinezen buitenspel te zetten en de eigen zwakkere zakenelite meer kans te geven.

In de koloniale tijd hadden grote groepen Chinezen economische privileges gekregen van het koloniale bestuur. Chinezen waren werkzaam als belastinginners en werkten nauw samen met de Nederlanders in de opiumhandel. Chinese zakenmannen leenden geld aan Javaanse boeren en kregen in de vorm van rente een gedeelte van de oogst. Jaloezie, afgunst en wraak hebben zeker een rol gespeeld in het anti-Chinese geweld. Volgens verschillende auteurs besproken in deze paper was de koloniale samenleving hiërarchisch. Europeanen stonden

bovenaan de piramide gevolgd door de Chinezen en helemaal onderaan bungelde de inheemse bevolking. In de revolutietijd werden Chinezen soms gezien als spionnen voor de Nederlanders en uitgemaakt voor collaborateurs. De Chinezen lijken tussen wal en schip te zitten in de strijd tussen Nederlandse en republikeinse troepen. Als de etnische Chinezen probeerden om op vriendelijke voet met beide partijen te leven, dan konden ze rekenen op vergelding van beide kampen. Zowel de Nederlanders als de Indonesiërs pleegden geweld tegen Chinezen. Het Nederlandse geweld lijkt meer incidenteel te zijn. Het geweld van de Indonesiërs is meer structureel gezien het gegeven cijfermateriaal.

Het geweld in de jaren veertig werd ook gebruikt als politiek instrument. ‘Geweld was onlosmakelijk verbonden met het proces van definiëring van de Indonesische natie,’ stelt Cribb. Het ging niet alleen om de etnische, culturele, religieuze, geografische en economische verscheidenheid, maar het was ook een proces van uitsluiting. Nationalisten wilden de archipel teruggeven aan de inheemse bevolking. De republikeinse autoriteiten veroordeelden het geweld tegen de Chinezen, maar gedoogden het ook. De Chinezen werden zo nu en dan in verschillende veldslagen geslachtofferd door de republikeinse autoriteiten en waren een ideaal propagandamiddel in hun strijd voor onafhankelijkheid. De republikeinse autoriteiten gaven de Nederlandse soldaten de schuld van het geweld tegen Chinezen. Het Indonesische Nationale Leger moest vluchten voor de Nederlandse troepen en in het machtsvacuüm dat ontstond, hadden de republikeinse autoriteiten geen invloed op de verschillende milities. De Nederlandse autoriteiten lijken van het geweld gebruik te maken om de ‘republikeinse terroristen’ harder aan te pakken en nog verder op te rukken.

De grote incidenten van anti-Chinees geweld vertonen enkele opvallende parallellen. In zowel Tangerang (mei 1946), de eerste politionele actie (juli-augustus 1947) en de tweede politionele actie (december-januari 1949) werd de verschroeide aarde politiek gebruikt door republikeinse troepen en bendes. Het Indonesische Nationale Leger moest zich noodgedwongen terugtrekken voor Nederlandse troepen en in het machtsvacuüm dat ontstond gingen republikeinse Laskars of islamitische milities zich te buiten aan geweld tegen Chinezen.

Het ontstane machtsvacuüm na de overgave van de Japanners is ook een factor geweest van het geweld. Met het Nederlandse koloniale bestuur in de interneringskampen en de verslagen Japanners werd het machtsvacuüm opgevuld door republikeinse Laskars, revolutionaire pemoeda's, criminele bendes en islamitische milities. Deze zwaar bewapende jongeren waren bereid de wapens op te nemen in de romantiek van de revolutie. De Chinezen

waren een makkelijk doelwit, omdat ze verspreid woonden over het platteland en in Chinese wijken in de steden.

Chinezen werden zo nu en dan aangezien voor spionnen van de Nederlandse troepen. Soms bleek dit ook te kloppen als ze vochten voor de Nederlandse militaire politie. Maar ook de internationale factor van het geweld moet niet worden uitgevlakt. Chinezen richtten in 1946 reeds een veiligheidskorps op in Bagan Si Api Api. Chinezen vochten hier in een Chinees uniform tegen republikeinse soldaten. In 1947 werd het veiligheidskorps Pao An Tui opgericht. Chinezen droegen hier uniformen met Chinese letters, terwijl hier en daar Chinese vlaggen wapperden. Voor veel Indonesiërs was de Pao An Tui het bewijs dat de Chinezen de republiek niet steunden en dat ze zich bewapenden om met de Nederlanders te strijden tegen het Indonesische Nationale Leger. China zelf was na de Tweede Wereldoorlog een grootmacht geworden en in Indonesië leefde de vrees dat Indonesië een vijfde colonne van China kon worden. Veel Chinezen waren openlijk betrokken bij de politiek van de Chinese nationalist (Kwomintang). Het was de republikeinse autoriteiten er dan ook alles aan gelegen om de Chinezen onder de duim te houden. Nog een politieke concurrent erbij konden Soekarno en Mohammed Hatta niet gebruiken.

BIBLIOGRAFIE

PRIMAIRE BRONNEN

Nationaal Archief, Den Haag, Marine Inlichtingendienst (MARID),(1905) 1945-1963 (1989), nummer toegang 2.13.39, inventarisnummer 549.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: Code-Archief 1945-1954, nummer toegang 2.05.117, inventarisnummers 22017, 22018, 22019.

Nationaal Archief, Den Haag, Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven, 1942-1950, nummer toegang 2.10.14, inventarisnummers 2764, 4633, 4683, 5521, 5527

SECUNDAIRE BRONNEN

Mely Giok Tan, *The Chinese of Sukabumi: A study in social and cultural accommodation*. (New York 1963).

Mary Somers Heidhues, *Southeast Asia's Chinese minorities* (Victoria 1974).

J.A.C Mackie (ed.), *The Chinese in Indonesia. Five essays*, (Melbourne 1976).

Leo Suryadinata (ed.), *The Chinese minority in Indonesia. Seven papers* (Singapore 1978).

J. A. A van Doorn en W. J. Hendrix, *Het Nederlands/Indonesisch conflict. Ontsporing van geweld* (Dieren 1983).

Charles Koppel, *Indonesian Chinese in crisis* (Kuala Lumpur 1983).

Donald L. Horowitz, *Ethnic groups in conflict* (Londen 1985).

Robert Cribb, *Gangsters and Revolutionaries The Jakarta People's militia and the Indonesian Revolution 1945-1949* (Honolulu 1991).

Twang Peck Yang, *The Chinese Business Élite in Indonesia and the Transition to Independence 1940-1950* (New York 1998).

Joop de Jong, *De Waaier van het Fortuin. De Nederlanders in Azië en de Indonesische archipel 1595-1950* (Zoetermeer 1998).

Freek Colombijn en J. Thomas Lindblad (ed.), *Roots of violence in Indonesia* (Leiden 2002).

Jemma Purdey, *Anti-Chinese violence in Indonesia, 1996-1999* (Leiden 2005).

Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia* (Cambridge 2005).

Tim Lindsey en Helen Pausacker (ed.) *Chinese Indonesians. Remembering, Distorting, Forgetting* (Singapore 2005).

Els Bogaerts en Remco Raben (ed.), *Van Indië tot Indonesië* (Amsterdam 2007).

Raben, Remco, 'Anti-Chinese Violence in the Indonesian Revolution' in: ongepubliceerde bijdrage aan een conferentie in Padang 2006.

Milton Osborne, *Southeast Asia An introductory History* (Sydney 2010).

Annan, Kofi. 1999. *Peace and Development: One Struggle, Two Fronts*. World Bank Staff. Washington D. C. <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19991019.sgsm7187.doc.html>, website bezocht op 21 juni 2011.

